

НАЧАЛОТО НА МОЛИТВАТА

Митрополит АНТОНИЙ СУРОЖКИ

София 2004

НАЧАЛОТО НА МОЛИТВАТА

Митрополит Антоний Сурожки

© Archbishop Anthony Bloom, *Beginning To Pray*, Paulist Press,
New York, 1970

© Митрополит Антоний Сурожки

© Олга Иванова и София Ангелова, превод, София, 2003

© Издателска къща ОМОФОР, София, 2004

ISBN 954-9700-29-1

Предговор

Пред читателите е първата книга на български език на Сурожки митрополит Антоний (Антъни Блум). В поместеното в началото и интервю с Негово Високопреосвещенство могат да се намерят най-важните сведения за живота му, или поне за тези събития от него, на които той самият отдава най-съществено значение. Към тях би трябвало да се добави, че след ръкоположението си в йеромонашески сан през 1948 г., бъдещият архиерей е изпратен на пастирско служение във Великобритания; следва епископска хиротония (1957 г.); архиепископ е на Руската православна църква за Великобритания и Ирландия (1962 г.). От 1963 г. е Патриаршески екзарх на Западна Европа, а от 1966 г. - митрополит към Московския патриархат. Митрополит Антоний е освободен от тази длъжност по собствено желание през 1974 г., за да се посвети изцяло на пастирска дейност.

Дълги години митрополит Антоний носи православно свидетелство за Христа на Запад, проповядвайки в различни църковни общини, университетски аудитории, радио и телевизия в много страни по света, без да прекъсва връзката си с Руската църква. От 1969 г., в продължение на десетилетия чете радиобеседи в руските предавания на Би Би Си. Неговите посещения в Русия по време на комунистическото управление се превръщат в радостно и обнадеждаващо събитие за руското православие. Заслугите му са отбелязани с почетна докторска степен от няколко богословски факултета. Абърдийнският университет му присъжда тази титла („почетен доктор на богословието“) „за проповедта на Словото Божие и за обновяването на духовния живот в страната“; Кеймбриджкият университет и Московската духовна академия - за съвкупността

от неговите научно-богословски, пастирски и проповеднически трудове.

Митрополит Антоний често поставя в проповедите си акцент върху връзката между активния живот в света и индивидуалното молитвено общение с Бога. Значението на тази тема продиктува до голяма степен избора на текста за първото българско издание на негови беседи.

Като обяснение за някои стилистични особености на книгата би трябвало да се спомене, че в съгласие с Евангелската заръка (Мат.10:18-20; Лука12:11), като се уповава на Божията помощ и на незаменимото значение на откритата лична обрънатост при благовестното свидетелство, митр. Антоний никога не подготвя писмено своите проповеди, беседи, публични изказвания и лекции. Най-известните му книги представляват записки на негови слушатели.

С изключение на малки авторски корекции, основният текст на настоящото издание е съставен от проповеди произнесени от стълбите на една от университетските сгради в Оксфорд. Митрополит Антоний описва обстоятелствата, при които е станало това, така:

„... Помолиха ме да проповядвам на улиците на Оксфорд и определиха място на стъпалата на библиотеката; събра се малък кръг от хора, който после започна да се разраства. Случи се в края на януари; беше, меко казано, „кучешки студ“, духаше вятър. Хората - англичани, които не се познаваха предварително -

стояха приблизително на метър разстояние един от друг, така че вятърът продухваше всеки от тях и те мръзнаха - всеки сам за себе си. Погледнах ги и реших да поизчакам да дойде подходящият момент; отначало те бяха розови, после започнаха да посиняват. И когато посиняха достатъчно, им казах: „Знаете ли, вие стоите на голямо разстояние; ако се приближите плътно един до друг, бихте могли да се стоплите от телесната температура. Не се познавате, но за сметка на това поне ще ви е по-топло." Те застанаха по-плътно. Мина известно време, първите редици порозовяха, стана им уютно, а тези, които стояха отзад, изложени на вятъра, замръзнаха окончателно. Казах им: „Ето, научихте се вече за кратко време да се сгривате един друг; а какво ще кажете да се научим да си разменяме и християнска топлина? Тези, които стоите отпред, научете се да отстъпвате назад и да стопляте гърбовете на тези, които замръзват; застанете плътно зад тях, така че вашата топлина да сгрее гърбовете им." И в продължение на тази седмица всяка сутрин ставаше така: хората идваха, заставаха плътно един до друг, после предните редици минаваха назад и топлеха другите... Тези наши проповеди минаваха по следния начин: аз говорех около час, после час и половина отговарях на въпроси, така че всеки можеше да се намръзне. Аз също замръзвах, защото стоях отделно. Но за кратко време, за една седмица, хората се научиха да си разменят и телесна, и човешка топлина..."

От редактора

Интервю на архиепископ Антъни Блум с Тимоти Уилсън

Т. У.: Къде сте роден?

А. Б.: Роден съм в Швейцария - баща ми беше дипломат. Били сме там, когато съм се родил. Но се върнахме в Русия малко преди Първата световна война.

Т. У.: Какво се случи след това?

А. Б.: Баща ми отиде да служи в Ориента, в Персия, където прекарах втората част от детството си.

Т. У.: Какво стана със семейството Ви след Руската революция?

А. Б.: Прекосихме северната част на Персия на коне и с талиги, преминахме планините на Кюрдистан, после - с шлепове надолу по Тигър и Ефрат. В крайна сметка се озовахме на малък английски кораб, пътуващ за Индия, а оттам взехме друг в посока Саутхемптън. Казвам „в посока“, защото така и не стигнахме там.

Когато вече отплувахме, ни казаха, че корабът е прекалено стар, за да устои на каквато и да е буря, така че аз се изпълних с надежда - да бъда изхвърлен на някой самотен остров като истински Робинзон Крузо. Въобще не можех да разбера как може майка ми да бъде толкова прозаично настроена и да се надява на добро време. Но все едно, Бог беше на страната на възрастните и в крайна сметка ние благополучно пристигнахме в Гибралтар. Корабът обаче не можеше да продължи по-нататък. И така, част от багажа ни отпътува за Саутхемптън - получихме си го обратно след около 14 години и трябваше да платим 1 лира мито.

Междувременно прекосихме Испания, Франция, Австрия и пристигнахме в Югославия. По-късно се върнахме в Австрия, където известно време ходих на училище, а след това през 1923 г., - във Франция. И в крайна сметка се заселихме там за следващите близо 27 години.

Т. У.: Това е много вълнуващо и романтично детство. А какво стана с баща Ви? Каква работа си намери?

А. Б.: Той, разбира се, беше напуснал дипломатическата служба и пожела да сложи кръст на миналото. Реши да поеме върху себе си отговорността за всички трагични събития, сполетели Русия, и затова по собствено желание стана черноработник. Работеше по железопътни линии, във фабрики и продължи така, докато здравето му не се разсипа. След това се зае с чиновническа работа. Но никога не се е опитвал да си върне старото положение, защото чувстваше, че миналото си е минало и смяташе, че някой трябва да поеме отговорност за станалото в Русия.

Т. У.: Баща Ви изглежда е бил изключителен човек. Помните ли го добре?

А. Б.: Спомням си някои негови думи. Всъщност има две неща, казани от него, които са се запечатали в съзнанието ми и съм ги помнил цял живот. Едното е за живота. Спомням си как след връщането ми от една ваканция той каза: „Безпокоях се за теб." А аз попитах: „Мислел си, че ми се е случило нещо лошо?" Той каза: „Това не би имало никакво значение, дори да беше умрял. Мислех, че си загубил невинността си." По-късно по друг повод ми каза: „Винаги помни, че няма никакво значение дали си жив или мъртъв. Това, което има значение, е за какво живееш и за какво си готов да умреш." Тези неща залегнаха в основата на ранното ми възпитание и показват какво разбиране за живота съм получил от баща си.

Т. У.: Какво стана с образованието Ви през този период?

А. Б.: От дванайсетгодишна възраст започнах да работя след нормалните учебни занятия - давах уроци на по-малки деца, така че да мога да плащам книгите, които ми трябваха за училище.

Т. У.: Какво преподавахте?

А. Б.: Аритметика и всичко друго, което вече знаех, а те - не. По-късно започнах да преподавам латински, който знаех много добре, и по този начин успях да се издържавам по време на

следването си. Всяка вечер давах по 3-4 урока по химия, физика и латински и това ми осигуряваше достатъчно пари за прехрана, докато учех.

Т. У.: Трябва да е било много тежко да се живее така.

А. Б.: Да, по този начин не можех да използвам вечерите през седмицата, за да уча. Всичко се натрупваше за почивните дни, заради което често работех по цели нощи. Лягах си в 8 часа сутринта и спях до обяд, след което отново се залавях за работа. Това почти ме довърши, но поне ми даде възможност да продължа образованието си.

Т. У.: По това време учехте ли вече медицина?

А. Б.: След гимназията, където изучавах класически езици и литература, започнах да следвам физика, химия и биология във Факултета по точни науки към Сорбоната. След като се дипломирах там, се записах в Медицинския факултет, който завърших през 1939 г., точно когато избухна войната.

Т. У.: Значи през 1939 г. се дипломирахте като лекар?

А. Б.: Да. Но тогава, през септември 1939 г., ме мобилизираха и се включих във войната по два начина: в началото и в края бях хирург във френската армия, а по средата на войната участвах във Френската съпротива.

Т. У.: По време на немската окупация във френска болница ли работехте?

А. Б.: Известно време работех в болницата, но след като се включих в Съпротивата и започнахме да работим за нея, това стана рисковано. Така че тогава напуснах и станах учител в едно училище.

Т. У.: Не са Ви залавяли, нали?

А. Б.: Не, опасявам се, че дори в този случай не успях да стана герой.

Т. У.: Какво гражданство имахте тогава?

А. Б.: Бях без гражданство до 1937 г., когато подадох молба за френско поданство, каквото имам и до днес. Така че формално съм французин, но спадам към поколението, което си остана руско по душа. По образование, култура и така нататък не се чувствам изцяло свързан с едната или другата страна. В Русия се чувствам руснак, защото там се говори моят език, това е моята родина и все пак не съм част от нея, защото съм емигрант. В чужбина руското в мен е прекалено много, за да мога да се слея със средата около мен.

Т. У.: Кога станяхте християнин? Имаше ли някакъв определен повратен момент?

А. Б.: Това стана на няколко етапа. До около 15-годишна възраст бях невярващ и бях настроен много войнствено спрямо Църквата. Не признавах никакъв Бог, не се интересувах и ненавиждах всичко, свързано с Бога.

Т. У.: Въпреки баща си?

А. Б.: Да, преди да навърша 15 години животът ни беше много тежък. Нямахме свой дом и аз ходех в училище-интернат, където порядките бяха много груби и жестоки. Семейството ни беше разпръснато из различни краища на Париж. Едва когато станях на около 14 години, се събрахме под един покрив и това беше истинско щастие и блаженство - звучи странно, че човек може да намери върховно щастие в някаква къща от покрайнините на Париж, но беше точно така. За пръв път след революцията имахме дом. Преди това обаче трябва да разкажа нещо, с което се бях сблъскал и което ме беше озадачило силно. Когато бях на единайсет, ме изпратиха на момчешки летен лагер и там срещнах един свещеник - трябва да е бил на около 30 години. У него имаше нещо, което ме порази: любовта му стигаше за всички. При това той не ни обичаше за това, че сме били добри и не преставаше да ни обича, ако сме били лоши. Способността му да обича беше абсолютно безусловна. Никога по-рано не се бях сблъскавал с това. Вкъщи ме обичаха, но това ми се струваше естествено. Имах също така приятели (и това беше естествено), но никога не бях срещал този вид любов. Навремето с нищо не можех да си я обясня, просто намирах този човек за извънредно

озадачаващ и мил. Едва години по-късно, когато вече бях открил Евангелието, проумях, че той е обичал с любов, идваща отвъд него. Той ни раздаваше божествената любов, или ако предпочитате: човешката му любов беше толкова дълбока и от такъв мащаб, че той можеше да обгърне всички ни - понякога с радост, понякога с мъка - с неизменно еднаква любов. Мисля, че това беше първото дълбоко духовно преживяване за мен.

Т. У.: Какво се случи след това?

А. Б.: Нищо. Върнах се в интерната и всичко продължи постарому, докато не се събрахме заедно под един покрив. Когато се сблъсках с безоблачното щастие, се случи нещо съвсем неочаквано. Изведнъж открих, че ако щастieto е безцелно, то е непоносимо. Не можех да приема безцелното, безсмислено щастие. Трудностите и страданията трябваше да се преодоляват, отвъд тях винаги имаше нещо. Но тъй като щастieto нямаше смисъл отвъд самото себе си, и тъй като не вярвах в нищо, то ми се стори блудкаво. Така че реших да си дам една година срок, да разбера дали животът има смисъл. Ако в течение на тази година не успеях да открия някакъв смисъл, бях решил да не живея, да се самоубия.

Т. У.: Как се избавихте от това безцелно щастие?

А. Б.: Започнах да търся в живота смисъл, по-различен от просто полезните цели. Да учиш и да вършиш нещо полезно цял живот изобщо не ме удовлетворяваше. До този момент животът ми беше насочен към непосредствени цели и изведнъж те се оказаха

празни. Усещах в себе си нещо безкрайно драматично и всичко наоколо ми изглеждаше незначително и безсмислено.

Минаха месеци и на хоризонта не се появяваше никакъв смисъл. Един ден - беше по време на Великия пост, тогава бях член на една от Руските младежки организации в Париж - един от ръководителите ни дойде при мен и ми каза: „Поканили сме един свещеник* да се срещне с вас, ела." Кипящ от негодувание, заявих, че няма да отида. Нямах никаква нужда от Църквата. Не вярвах в Бога. Не исках да си губя времето. Ръководителят ни обаче беше хитър - той ми обясни, че всички от моята група са реагирали по същия начин и ако никой не отиде на срещата, това ще бъде позор за всички ни, защото свещеникът е дошъл и ще бъде срамота никой да не присъства на беседата. „Недей да слушаш - каза ми ръководителят, - това не ме интересува, просто присъствай физически." Толкова лоялност бях готов да проявя към младежката си организация, така че останах по време на цялата лекция. Нямах намерение да слушам. Но без да искам наострих уши. Негодуванието ми растеше все повече и повече. Пред очите ми се обрисова една крайно отблъскваща картина на Христос и християнството. Щом лекцията свърши, се втурнах към вкъщи с намерение да проверя дали това, което беше казал свещеникът, е истина. Попитах майка си има ли Евангелие, защото исках да видя дали там ще се потвърди чудовищното впечатление, което беседата беше оставила у мен. Не очаквах нищо добро от четенето, затова преброих главите на четирите Евангелия, за да прочета най-краткото, без да си губя времето напразно. И започнах да чета Евангелието от Марк. Докато четях началото на Евангелието, някъде преди трета глава изведнъж осъзнах, че от другата страна на бюрото има някой. И убеждението, че там стои самият Христос беше толкова силно, че оттогава никога не ме е напускало. Това беше истинският

повратен момент. След като Христос беше жив и бях усетил присъствието Му, можех да бъда сигурен, че това, което се разказва в Евангелието за Възкресението и за Галилейския пророк, е истина и стотникът с право е казал: „наистина Тоя Човек е бил Син Божий." В светлината на Възкресението можех да съм сигурен във всяка дума на Евангелието, защото невъзможното събитие на Възкресението за мен беше по-сигурно от който и да е исторически факт. На историята трябваше да се доверявам, а за Възкресението знаех, че е истина. Както виждате, аз не открих Евангелието, започвайки с неговата първа вест за Благовещението, и не го прочетох като разказ, на който човек може да повярва или не. То започна като събитие, което отстрани всички проблеми на неверието, защото беше непосредствено и лично преживяване.

Т. У.: И това убеждение не Ви е напускало цял живот? Не е ли имало моменти, в които да се разколебаете във вярата си?

А. Б.: Изпълних се с абсолютна увереност, че Христос е жив и че определени неща съществуват. Нямах всички отговори, но след това преживяване бях сигурен, че пред мен се простират отговори, откровения, възможности. Това разбирам под вяра - да не се съмняваш, в смисъл да бъдеш объркан и смутен, но да се съмняваш с цел да разбереш същността на живота, онзи вид съмнение, който те подтиква да задаваш въпроси и да разбираш все повече, който те подтиква да изследваш.

Т. У.: Кога Ви ръкоположиха?

А. Б.: Ръкоположиха ме през 1948 г., но преди това бях дал монашески обети. Това стана тайно, защото беше несъвместимо да нося открито монашество и същевременно да бъда лекар. Така че под прикритието на лекарската си работа, аз водех своего рода монашески живот, като се опитвах да бъда вътрешно верен на обетите за постоянство, за нестяжание, целомъдрие и послушание, като ги осъществявах в положението си на лекар - през войната, а след това и в мирно време като личен лекар. По-късно, когато станах свещеник, фактът, че съм подстриган за монах, излезе наяве. В наши дни има такъв недостиг на свещеници, че от моето поколение никой, станал монах с намерението да води усамотен живот, нямаше възможност да го направи. Всички бяхме повикани от епископите си и бяхме изпратени да служим като свещеници.

Т. У.: Вие още сте монах...

А. Б.: Да.

Т. У.: Но живеете, така да се каже, на тържището.

А. Б.: Не смятам, че да живееш на тържището е по-различно от това да живееш в пустинята. В определен смисъл да бъдеш беден материално е много по-лесно, отколкото да бъдеш беден духом, да не си привързан към нищо. Това се постига много трудно и става постепенно, от година на година. Човек се научава наистина да цени нещата, да гледа хората и да вижда сияйната им красота - без да изпитва желание да ги притежава. Когато откъснеш цвете, то става твое, но с това го и убиваш. Обетът за

бедност ме кара да ценя нещата много повече. Но преди всичко човек трябва да се научи да бъде вътрешно свободен. Има моменти, когато се налага физически да се отстраниш, за да разбереш какво означава нещо или някой да съществуват сами по себе си, а не просто като отражение на твоите собствени чувства.

Така често в думите „обичам те“ ние влагаме огромно „аз“ и малко „теб“. Използваме „обичам“ като съюз, а не като глагол, предполагащ действие. Няма смисъл просто да се взираме в празното пространство с надеждата да видим Бога; вместо това трябва да се вгледаме внимателно в ближния си - някой, когото Бог е извикал за живот, някой, за когото Бог е умрял. Всеки срещнат има право на съществуване, защото е ценен сам по себе си, а ние не сме свикнали с това. Приемането на другостта е опасност за нас, то ни заплашва. Да признаем правото на другия да бъде сам себе си, може да означава признаване на правото му да ни убие. Но ако поставяме ограничения пред правото му да съществува, това не е никакво право. Да се обича е трудно. Христос е бил разпънат, защото е проповядвал любов, ужасяваща хората, любов, изискваща пълен отказ: тя предвещава смърт.

Т. У.: Какво имате предвид?

А. Б.: Ако се обърнем към Бога и се изправим лице в лице с Него, трябва да сме готови да платим съответната цена. Ако не, трябва да преминем живота си подобно на просяци, надяващи се някой друг да плати. Но ако се обърнем към Бога, откриваме, че животът е дълбок, необятен и има неизмерима стойност.

Т. У.: Нека се върнем към времето, когато сте бил тайно монах и същевременно лекар. Какво научихте от този опит?

А. Б.: Ще ви дам един действителен пример. В болницата, където бях военен хирург, веднъж дойде един немец със смазан от куршум пръст. Главният хирург мина, погледна пръста и каза: „Режете го.“ Това беше бързо и лесно решение - щеше да отнеме само няколко минути. Тогава немецът попита: „Има ли тук някой, който говори немски?“ Аз поговорих с него и разбрах, че е часовникар и че ако му отрежем пръста, вероятно никога повече няма да може да работи. И ние лекувахме обезобразения му пръст цели пет седмици, в резултат на което той успя да напусне болницата с пет, вместо с четири пръста. Така се научих да гледам на факта, че този човек е часовникар, като на не по-малко важен от който и да е друг. Бих казал, че се научих да поставям на първо място това, което е от значение за човека. Тогава идваше молитвата - постоянна молитва, при която се изправяш пред Бога лице в лице и просто си заедно с Него.

Т. У.: По-късно, след като Ви ръкоположиха, дойдохте във Великобритания?

А. Б.: Дойдох във Великобритания в края на януари 1949 г. да служа като свещеник към Англиканско-православното братство „Св. Албан и Сергей“, което може да изглежда малко самонадеяно, като се има предвид, че по това време не знаех нито дума на английски.

Т. У.: Предполагам, че не Ви е трябвало много време, за да научите английски.

А. Б.: За да науча толкова, колкото да се разбирам с околните и колкото да ставам за смях - не.

Т. У.: Срещате ли сега някакви трудности в общуването с хората? В крайна сметка християнската вяра не е нещо, което хората с готовност и лекота могат да разберат.

А. Б.: Не намирам това за проблем. Стремя се да живея в дадена ситуация изцяло потопен в нея и все пак необвързан. На първо място, никога не се питам какъв ще бъде резултатът от каквото и да е - това е грижа на Бога. Единственият въпрос, който не преставам да си задавам в живота, е следният: какво би трябвало да направя в този конкретен момент, какво би трябвало да кажа? Всичко, което можем да направим, е във всеки отделен момент с всички сили да се стремим да бъдем искрени и след това да оставим на Бог да ни използва, дори въпреки волята ни.

Винаги говоря с цялото убеждение и вяра, на които съм способен. Залагам живота си за това, което казвам. Важни са не самите думи, важно е те да достигнат до съзнанието на хората. Това е в основата на общуването, това е мястото, където действително се срещаме един друг. Ако хората искат да ме вземат на подбив - няма нищо. Но ако думите ми запалят в тях искра и се получи разговор, това означава, че наистина говорим за нещо, което дълбоко ни засяга.

Т. У.: Намирате ли, че повърхностната култура на съвременния начин на живот в Англия прави трудно проповядването на Евангелието?

А. Б.: Да, защото Евангелието трябва да стигне не само до разума, но до цялото ни същество. Англичаните често казват: „Това е интересно, хайде да поговорим, да го разгледаме като идея“, но всъщност не правят нищо. Да срещнеш Бога означава да влезеш в „пещерата на тигър“ - вътре няма да срещнеш мъркащо коте, ще срещнеш тигър. Царството на Бога е опасно. И трябва да влезеш там, а не просто да събираш информация за него.

Т. У.: Имаше ли нещо, което Ви направи особено впечатление, когато дойдохте в Англия?

А. Б.: Когато пристигнах, бях ужасен от отношението на британците към смъртта. Да умреш се смята едва ли не за проява на неприличие, а ако все пак си паднал чак дотам - има си специални хора в погребалните дружества, които идват да те опаковат и приготвят за погребението. После, след около две седмици се прави изискана панихида, по време на която присъстващите имат възвишени преживявания, които свързват с областта на духовното. Спомням си също как отидох да чета проповед по темата за смъртта в университетската църква в Кеймбридж и един от свещениците там ми каза, че никога не е виждал мъртъв човек. Защо има такова нездраво отношение към смъртта? Естественото отношение не предполага да се отърваваме от хората през задната врата! Ако смъртта не е нищо

друго, освен поражение и край на живота, за хората от семейството не е приятно да я гледат и да си мислят как скоро ще посети и тях. Разбира се, ако имаш неправилно отношение към смъртта, тя става все по-ужасяваща и плашеща. Спомням си друг случай. Една възрастна дама почина и, като приятел на семейството, близките ѝ ми се обадиха да отида. Когато пристигнах, децата бяха изчезнали. Попитах защо ги няма, тъй като в Православната църква децата винаги отиват при покойника и ковчегът стои отворен. Майката каза: „Ще се ужасят, те знаят какво нещо е смъртта.“ Оказа се, че съвсем наскоро децата видели умрял заек, прегазен от кола, и родителите смятат, че ще се уплашат, ако видят баба си. Казах, че е добре децата да дойдат, защото в противен случай може за цял живот да запазят този страх към смъртта. В крайна сметка родителите се съгласиха да пуснат децата в къщата и се качихме в стаята, където лежеше баба им. Постояхме до леглото ѝ в мълчание, след което едно от децата каза: „Колко красива изглежда баба.“ Смъртта вече не беше нещо плашещо и всяващо ужас.

Т. У.: Досега не споменахте нищо за майка си, но предполагам, че сте били много близки.

А. Б.: Тя беше удивителна жена, много естествена и пряма. Именно чрез нея се запознах със смъртта, защото беше болна от рак. Животът придоби грандиозно значение - всяка наша дума или действие можеха да се окажат последни, във всяко нещо трябваше да се вложи четиридесетгодишна обич.

Т. У.: Фактът, че сте емигрант и чувството за липса на истинска принадлежност трябва да са имали голямо значение за Вас. Ако

сега погледнете назад, бихте ли казали, че християнската Ви вяра е била повлияна от този опит?

А. Б.: Мисля че да. По време на Революцията загубихме Христос на големите катедрали, Христос на прекрасно построените литургии, но затова пък открихме един Христос, Който беше уязвим, точно както ние бяхме уязвими, открихме един Христос, Който беше отхвърлен, точно както и ние бяхме отхвърлени, открихме един Христос, Който в решителния момент нямаше нищо, дори приятели, и това наподобяваше нашето собствено положение.

Бог ни помага, когато няма кой друг да ни помогне. Той идва в момента на най-голямо напрежение, когато сме на края на силите си, когато сме във вихъра на водовъртежа. В определен смисъл отчаянието е в центъра на нещата, стига да сме готови да преминем през него. Трябва да се подготвим за период, когато Бог няма да Го има за нас и тогава трябва да внимаваме да не Го заменим с фалшив Бог. Веднъж, както ще прочетете в книгата, едно момиче дойде в кабинета ми и осъди Евангелието, без изобщо да го е чело. След това тя прочете Евангелието и това и оказа такова въздействие, че целият и живот се промени. По време на медения си месец тя отиде на кино с мъжа си и внезапно ослепа. По-късно установиха, че е неизлечимо болна. В последния стадий на болестта си тя ми писа: „Сърцето ми няма сили да се обърне към Бога“; тя имаше смелост да приеме истинското отсъствие и не искаше да се утешава с фалшив Бог, със заместител. Невероятната смелост на тази жена ми направи огромно впечатление и това остана завинаги в паметта ми.

Денят, в който Бог отсъства, когато мълчи - това е началото на молитвата. Не когато имаме да кажем много неща, а когато се обърнем към Бога с думите: „Не мога да живея без Теб, защо си толкова жесток, защо мълчиш?“ Това познание, което или трябва да намерим, или да умрем - то ни кара да проникнем до мястото, където ще се озовем в Присъствието. Ако се вслушваме в това, което сърцата ни знаят за любовта и копнежа, и не се уплашим от отчаянието, ще открием, че победата винаги е неговата друга страна.

И идва време, когато сърцата ни се изпълват с копнеж по самия Бог - не по неговите дарове, а по самия Него. В погледа, който става все по-дълбок и взрян във вечността, се появява тъга, често в моменти на най-голямо удовлетворение и щастие. Появява се копнеж по дома, но по един дом, който няма география, по един дом, в който има любов, дълбочина и живот.

Т. У.: Помня Вашите думи: „Аз съм луд, но лудостта ми е особена, защото и другите искат да я прихванат.“ Какво имахте предвид с тях?

А. Б.: Като християни ние винаги сме в състояние на напрежение - изпълнени с терзания и същевременно с блаженство. Това е безумно, абсурдно. Но е вярно - приемаме непрогледната нощ също както и сияйния ден. От нас се иска да се предадем - ако съм в Христа, има моменти, когато трябва да споделя вика на Господа на кръста и страданията Му в Гетсиманската градина. Има начин да бъдем победени, дори във вярата си - и това е начин да споделим страданията на Господа. Смятам, че човек не бива да мисли, че с него това не може да се случи. Ако сме

християни, ние трябва да преминем през този живот, приемайки живота и света, без да се опитваме да си създадем фалшив, преиначен и измислен свят.

Но от друга страна, християнинът е човек, който живее в трите измерения на един свят, докато повечето хора живеят в две от тях. Хората, които живеят свободно и в измерението на вечността, винаги ще намират, че нещо не е наред, че са пето колело на каруцата. Със същия проблем са се сблъскали и ранните християни, когато са признавали за свой единствен цар Бога. Хората се обръщали към тях и казвали: „Щом говориш така, значи не си верен на нашия цар" и често ги преследвали. Но единственият истински начин да бъдеш верен на този двуизмерен свят е да бъдеш верен на триизмерния, защото светът в действителност е триизмерен. Ако наистина живееш в три измерения, а не живееш в две, само представяйки си третото, животът ти ще бъде пълен и смислен. Ранните християни са успявали да го правят, християните успяват да го правят и днес.

Т. У.: Бих искал да Ви задам един последен въпрос - за Русия. Ходите там много често. Какво правите?

А. Б.: Пътувам до Русия веднъж годишно да докладвам на Патриарха за църковния живот в западна Европа, да изнасям лекции в богословски факултети и също - за да поддържам връзка с Руската църква. Служа литургии, изнасям проповеди, говоря с обикновените хора.

Т. У.: Обвързвате ли се политически?

А. Б.: Това, което се опитваме да достигнем, е да поддържаме ползотворно напрежение между безрезервната си принадлежност към Руската църква и отстояването на положението ни на политически емигранти. При това напрежение между църковната и гражданската ни принадлежност, свещенството и църковната ни принадлежност са много по-независими, отколкото ако имаше по-добра хармония между Църква и Държава.

Т. У.: Доколко е жива религията в Русия днес?

А. Б.: Мисля, че до голяма степен. Чисто статистически можем да отбележим, че около 30 милиона ходят на църква, което е много, след петдесет години методично изкореняване на вярата по време на сталинския режим, с крайно жестоки мерки и систематична пропаганда. На практика младите хора в Русия все повече се интересуват от въпросите на духовния живот и все по-голям брой млади хора идват в църквата или от любопитство, или за да останат нейни членове. Има много широк кръг младежи, които се числят към това царство, в което Бог и духовните въпроси, са от огромно значение.

Т. У.: Когато говорите - нямам предвид това, което казахте за Русия, а изобщо - остава усещането, че поставяте големи изисквания пред хората. По-рано казахте, че „трябва да се плати цената" и не намирате смъртта за нещо много важно.

А. Б.: Да, мисля, че това е така. Мога да го илюстрирам с една случка от неотдавнашната история на Руската църква. Смятам, че тя показва това, което се опитвам да обясня - какво означава да бъдеш християнин. В годините на Гражданската война, когато враждуващите войски се сражавали за власт в течение на три години сред победи и отстъпления, един малък град, който дотогава бил в ръцете на остатъците от имперските войски, бил превзет от Червената армия. Млада жена с двете си малки деца - на 4 и 5 години - се оказала там в смъртна опасност, защото мъжът ѝ бил от противниковия лагер. Тя се скрила в една изоставена къща с надеждата, че в някакъв момент ще успее да избяга. Една вечер друга млада жена на нейната възраст (двайсет и няколко годишна), Наталия, почукала на вратата и и попитала тя ли е еди коя си. Когато майката потвърдила, младата жена я предупредила, че са я разкрили и ще дойдат да я отведат на разстрел още същата нощ. „Трябва незабавно да бягате!“, добавила Наталия. Майката погледнала към двете си деца и попитала: „Как бих могла?“ Младата жена, която до този момент била не по-близка на майката от чисто физически съсед, изведнъж се превърнала в евангелския ближен. Тя казала: „Ще можете, защото аз ще остана тук и ще отговоря с вашето име, когато дойдат да ви отведат.“ „Но нали ще ви застрелят?“, казала майката. „Така е, но аз нямам деца.“ И тя останала.

Можем да си представим какво се е случило след това: нощта пада, обгръщайки малката къща с тъмнина и леден мрак. Там стои една жена в очакване на собствената си смърт и това може да ни напомни за Гетсиманската градина. Можем да си представим как Наталия се моли да я отмине тази чаша и, подобно на Христос, среща божественото мълчание. Можем да си я представим да се обръща в мислите си към онези, които биха я подкрепили, без да може да отиде при тях. Учениците на

Христос заспали; а тя не можела да се обърне към никого, без да стане предател. Можем да си представим как не един път се е молила поне да не остане напразна нейната саможертва.

Сигурно многократно се е питала какво ще стане с майката и с децата, когато тя самата умре, и не е намирала отговор, освен думите на Христос: „Няма любов по-голяма от тази, човек да отдаде живота си за своите приятели." Вероятно неведнъж ѝ е минавала мисълта, че само миг - и може да бъде в безопасност! Достатъчно е било да отвори вратата и да излезе на улицата, за да престане да бъде онази друга жена, да стане самата себе си. Достатъчно е било да отрече своята неистинска, споделена самоличност. Но тя умряла, разстреляна. Майката и децата избягали.

* В други свои спомени, митр. Антоний споменава, че става дума за о. Сергей Булгаков. – Б. ред.

Превод: София Ангелова

Митрополит Антоний Сурожки

Началото на молитвата

Глава първа

Божиеото отсъствие

Започвайки беседите си с хора, които са в началото на своя път към молитвата, бих искал недвусмислено да поясня, че нямам за цел да оправдая или обясня теоретично молитвата. С тези беседи искам да кажа с какво трябва да е наясно и какво може да направи онзи, който иска да се моли. Тъй като самият аз съм начинаещ, приемам, че вие също сте начинаещи и ще се опитаме да започнем заедно. Не се обръщам към онези, които се стремят към мистическата молитва или пък към най-високите стъпала на съвършенството - „молитвата сама ще си проправи пътеката“ към тях (св. Теофан Затворник).

Когато Бог достигне нас или ние Него при някакви изключителни обстоятелства, когато нещата от ежедневието внезапно се разкрият пред нас в дълбочина, каквато по-рано не сме

забелязвали, или когато в самите нас открием дълбочината, където живее молитвата и откъдето тя може да бликне като извор - тогава няма трудности. Когато усещаме Бога, ние стоим лице в лице с Него, покланяме Му се и говорим с Него.

Един от най-важните първоначални проблеми е положението на човека, когато му се струва, че Бог отсъства. И точно на този проблем искам да се спра сега. Става дума не за някакво обективно отсъствие на Бога - Той всъщност никога не отсъства - а за чувството, че Го няма, което ни обхваща понякога. Стоим пред Бога и викаме в празното небе, откъдето няма отговор; обръщаме се във всички посоки, но Него Го няма. Какво да правим тогава?

Преди всичко трябва да помним - и това е много важно - че молитвата е среща, взаимоотношения, двустранни дълбоки отношения, към които не можем да принудим насила нито себе си, нито Бога. И фактът, че Бог може да направи Своето присъствие явно за нас или да ни остави с усещането за отсъствието Си, вече е част от тези живи, реални отношения. Ако можехме да извикаме Бога на среща чисто технически, иначе казано - да Го принудим на такава среща, само защото сме определили точно този момент за среща с Него, то не би имало нито среща, нито отношения. Така можем да се срещнем с измислица, с въображаем образ, с различни идоли, които да поставим пред себе си вместо Бога; но това не може да се случи в отношенията с Живия Бог, също както в отношенията с жив човек. Взаимоотношенията трябва да се зародят и развиват във взаимна свобода. Ако трябва да бъдем справедливи и разгледаме тези отношения като взаимни, става ясно, че Бог има значително повече основания да е недоволен от нас, отколкото ние от Него.

Оплакваме се, че Той не прави явно Своето присъствие в онези няколко минути, които отделяме за Него в рамките на целия си ден. Но какво да кажем за останалите двадесет и три и половина часа, през които Бог може да чука на нашата врата, а нашият отговор да е: „Извинявай, зает съм!"; или въобще да не отговаряме, защото дори не чуваме чукането по вратата на нашето сърце, ум, съзнание или съвест, на вратата на нашия живот. Следователно нямаме право да се оплакваме, че Бог отсъства, защото ние отсъстваме много по-често.

Второто важно обстоятелство е, че срещата лице в лице с Бога винаги е съд за нас. Срещайки Бога в молитва, в богомислие или съзерцание, ние можем да бъдем или оправдани, или осъдени. Не искам да кажа, че в този момент получаваме крайната си присъда за вечно осъждане или вечно спасение, но срещата с Бога винаги е критичен момент, кризис. „Кризис" е гръцка дума, която означава „съд". Срещата с Бога лице в лице в молитва е критичен момент и, слава Богу, Той винаги ни явява Себе Си, когато ние безотговорно и безгрижно искаме да се срещнем с Него, защото такава среща може да се окаже непосилна за нас. Спомнете си колко пъти Свещеното Писание говори за опасността да се изправиш с лице пред Бога, защото Бог е сила, Бог е истина, Бог е чистота. Когато не усещаме, не изживяваме осезаемо Божието присъствие, първата ни реакция трябва да бъде благодарност. Бог е милостив; до един определен момент Той не идва, дава ни възможност да преценим себе си, да проумеем и да не се явяваме пред Него, когато това би било съд и осъждане за нас.

Ще ви дам един пример. Преди много години при мен дойде един човек и ме помоли да му покажа Бога. Казах му, че не мога да го направя и добавих, че дори и да бих могъл, той не би Го видял. Защото смятах - и все още смятам - че за да срещнеш, да видиш

Бога, трябва да имаш нещо общо с Него, нещо, което ще ти даде очи да Го видиш, възможност да Го почувстваш, да Го усетиш. Тогава този човек ме попита защо мисля така. Аз му предложих да поразмисли и да каже кое място в Евангелията го вълнува най-много, за да мога да уловя в какво се състои неговата връзка с Бога. Той каза: „Да, има такова място: в осма глава от Евангелието на св. ап. Йоан, разказът за жената, заловена в прелюбодеяние." Отговорих: „Добре, това е един от най-прекрасните и трогателни разкази. А сега помислете кой сте вие в тази сцена? Дали сте на страната на Господа и сте изпълнен с милосърдие, разбиране и вяра, че тази жена е способна да се покае и да стане нов човек? Или вие сте жената, изобличена в прелюбодеяние? Или пък вие сте един от старейшините, които си тръгнаха един след друг, защото знаеха греховете си? Или сте един от младежите, които все още се колебаят и изчакват?" Той поразмисли и каза: „Не, аз съм единственият от иудеите, който не си тръгна и започна да хвърля камъни по тази жена, за да я убие." Тогава му казах: „Благодарете на Бога, че не ви дава да Го срещнете лице в лице сега!"

Навярно това е краен пример, но колко често бихме могли да открием себе си в подобно положение? Не че директно отхвърляме Божиите слова или Неговия пример, но постъпваме почти както войниците по време на Христовите страдания: бихме искали да закрием очите на Христа, за да Го ударим, без Той да ни вижда. Нима правим нещо по-различно, когато пренебрегваме Божието присъствие и действаме според волята си, настроенията и капризите си пряко Божията воля? Опитваме се да Го заблудим, но заблуждаваме единствено себе си. Как в подобни мигове да се явим пред Него? Можем да направим това с покаяние, със съкрушено сърце, но не и с убеждението, че трябва да бъдем приети незабавно - с любов, като Негови приятели.

Припомнете си различните места в Евангелието: значително по-велики и много по-силни духом от нас хора не са се осмелявали да приемат Христа. Спомнете си стотника, който молел Христос да излекува слугата му. Христос казал: „Ще дойда“, но стотникът отговорил: „Не е нужно - кажи една дума и моят слуга ще оздравее.“ Така ли постъпваме ние? Обръщаме ли се към Бога с думите: „Не ми показвай осезаемо Своето присъствие; стига ми да кажеш думата Си и ще бъда изцерен. Стига ми да кажеш думата Си, ще стане онова, което е необходимо. Засега друго не ми трябва...“? Или спомнете си Петър в лодката след големия улов. Той паднал на колене и казал: „Иди си от мене, Господи, понеже аз съм грешен човек.“ Той молел Господа да напусне лодката му, защото може би за първи път изпитал смирение; а преживял това чувство на смирение, защото внезапно прозрял величието на Христа. Постъпваме ли някога и ние така? Когато четем Евангелието и се изправяме пред неотразимата красота и слава на Христовия образ, когато се молим и ни обхваща чувство за величието и святостта Божия, казваме ли някога: „Аз съм недостоеен да дойдеш при мен“? А какво да кажем за случаите, когато трябва да си даваме сметка, че Той не би могъл да дойде при нас, защото нас самите ни няма, за да Го приемем? Искаме да получим нещо от Него, а не Него Самия. Може ли това да се нарече „взаимоотношения“? Така ли се отнасяме с приятелите си? Дали целта ни е това, което приятелството би могло да ни даде, или обичаме самия приятел? И в каква степен това е вярно по отношение на Господа?

Сега да помислим за молитвите си, вашите и моята; да си спомним колко силна, гореща и дълбока бива молитвата, когато се молиш за някого, когото обичаш, или за нещо важно за теб.

Сърцето е отворено, цялото същество е събрано и съсредоточено в молитва. Означава ли това, че Бог е от огромно значение за теб? Не, това значи единствено, че за теб е важен предметът на твоята молитва. Ако след такава гореща, дълбока, енергична молитва за любимия човек или по повод на тревожни обстоятелства, преминавайки към следващата тема, която не те вълнува толкова, охладнееш, тогава какво се е променило? Бог ли охладня и Се отдръпна настрана? Не, това само значи, че вдъхновението и дълбочината на молитвата са породени не от Божието присъствие, не от твоята вяра в Бога, от твоята тъга по Него; не от чувствителността към Него, а единствено от това, че сърцето те боли за някого, за нещо, но не за Бога. Защо тогава да се чудим, че не усещаме Божието присъствие? Не Той отсъства, а нас ни няма при такава „среща“. Не Той, а ние охладняваме в мига, когато не сме заети повече с Него. Защо? Защото Той няма толкова голямо значение за нас.

Понякога Бог „отсъства“ по друг начин. Когато сме истински, когато стоим пред Бога такива, каквито сме, Бог може да присъства на срещата и може да направи нещо с нас. Но когато се напругаме да бъдем нещо, което всъщност не сме, тогава за нас нищо не може да се направи, нито да се каже; ние ставаме фиктивно, подставено лице, а Бог не може да достигне до тази несъществуваща личност.

За да можем да се молим, трябва да сме в ситуация, определяна като Царство Божие. Трябва да осъзнаваме, да разбираме, че Той е Бог, че Той е Цар, и да Му предадем себе си. Трябва поне да се интересуваме от Неговата воля, дори засега да сме неспособни да я изпълним. Иначе, ако се отнасяме към Бога както богатия юноша, който не можел да следва Христа, защото бил прекалено

богат, как тогава можем да се срещнем с Него? Колко често чрез молитвата, чрез дълбокото общуване с Бога, по което копнеем, ние просто искаме да получим още щастливи дни; не сме готови да продадем всичко, което притежаваме, за да купим в замяна скъпоценен бисер. Как тогава можем да се сдобием с този бисер? И него ли търсим?... Същото се случва и в човешките взаимоотношения. Когато един мъж или жена обикне някого, за него или за нея всички други хора изгубват предишното си значение. Казано с думите на една древна мъдрост: „ Когато мъжът има годеница, той е обкръжен вече не от мъже и жени, а просто от хора."

Не може ли, не трябва ли именно това да се случи с всичките ни богатства, когато се обърнем към Бога? Несъмнено те трябва да избледнеят, да се превърнат в общ фон, върху който с цялата си релефност да изпъкне единствената значителна Личност. Бихме се задоволили само с един щрих от небесния лазур в общата картина на нашия живот, където има толкова тъмни страни. Но Бог е готов или да остане извън нашия живот или да го вземе в пълнотата му, като кръст, но не и да бъде само едно от обстоятелствата в живота ни.

Стигнахме до извода, че Бог отсъства. Не трябва ли сега да си зададем въпроса кого виним за това? Винаги обвиняваме Бога - или директно в лицето Му, или се оплакваме на другите, че Той отсъства, че никога Го няма, когато ни е нужен, че не отговаря, когато се обръщаме към Него. Понякога сме по-„благочестиви" (именно в кавички!) и казваме: „Бог изпитва търпението ми, вярата ми, смирението ми". И си намираме множество начини да обърнем Божия съд над нас в нова възможност да се

превъзнасяме. Толкова сме търпеливи, че можем да търпим дори Самия Бог!

Не е ли така? Помня, когато бях млад свещеник, веднъж изнесох проповед, една от многото в енорийския ни храм. След службата при мен дойде една девойка и каза: „Отец Антоний, Вие трябва да сте много лош човек.“ Аз отговорих: „О, да. Но как разбрахте това?“ Тя обясни: „Вие толкова добре описахте греховете ни, че очевидно и Вие самият сте ги вършили.“ Разбира се, лошите мисли и състояния, чието описание ви представям тук, вероятно са мои собствени, но може би все пак поне донякъде са и ваши.

Ако искаме да се молим, първо трябва да сме убедени, че сме грешници, които се нуждаят от спасение, че сме отделени от Бога, че не можем да живеем без Него и единственото, което можем да Му предложим, това е нашият отчаян копнеж да станем такива, каквито Бог в нашето покаяние би ни приел с милосърдие и любов. И молитвата от самото и начало е нашето смирено възкачване към Бога, моментът, когато се обръщаме към Бога, без да смеем да се приближим, знаейки, че ако Го срещнем прекалено рано, преди Неговата благодат да е имала време да ни помогне да дораснем до тази среща, тя ще бъде осъждане. Всичко, което можем да направим, е да се обърнем към Него с цялото благоговение, трепетно преклонение, почитание и страх Божи, на които сме способни, с възможно най-голямото внимание и искреност, и да Го молим да направи нещо с нас, което ще ни даде способността да Го срещнем лице в лице, "не за съд или осъждане", но за живот вечен.

Искам да ви припомня притчата за митаря и фарисея. Митарят дошъл в храма и стоял по-назад, до входа. Той знаел, че стои там осъден, знаел, че по мерките за справедливост за него няма надежда, защото не е причастен на Царството Божие; Той бил извън царството на правдата и праведността или царството на Любовта, защото не принадлежал нито на първото, нито на второто. Но в жестокия, уродлив живот на насилие, какъвто бил неговият, той бил научил нещо, за което праведният фарисей нямал и представа. Митарят разбрал, че в света на съперничеството и хищническите взаимоотношения, на жестокостта и безсърдечността единственото нещо, на което човек може да се надява, е милосърдието, състраданието; неочакваната и невероятна проява на човечност, която не се корени нито в изпълнението на дълг, нито в естествения ред на отношенията и която би спряла за малко закономерностите на жестокост, насилие и безсърдечност в ежедневието. Митарят, бидейки изнудвач, лихвар, хищник и какво ли не, от личен опит знаел, че има моменти, когато без никаква причина - защото това изобщо не се вписва в светския мироглед - той изведнъж ще опрости нечий дълг, защото сърцето му е трепнало и е станало уязвимо; или пък няма да прати някого в затвора, защото лицето на онзи човек му е напомнило нещо, или пък звукът на гласа е докоснал сърцето му. В това няма логика; то не се вписва нито в светския начин на мислене, нито в обичайния му начин на действие. Намесва се нещо, на което той не може да се възпротиви. И сигурно митарят е знаел колко често самият той е бил спасяван от окончателна катастрофа, благодарение на тази намеса на неочакваното и невероятното - на милостта, състраданието, прощката. И ето, той стои в църковния притвор, знаейки, че вътрешността на храма е място, където обитават праведността и любовта Божия, към които той не принадлежи и където не може да пристъпи. Но също така знае от опит, че невероятни неща се случват и затова казва: „Помилуй! Наруши

законите на справедливостта, наруши законите на религията, слез милостиво при нас, които нямаме право нито да бъдем простени, нито да бъдем пуснати да влезем." Мисля, че това е отправната точка, от която неизменно трябва да започваме нашата молитва.

Вероятно помните двата откъса от апостол Павел (1 Кор. 15:43; 2 Кор. 12:9), където той казва: „Силата Ми се в немощ проявява." Тази немощ няма нищо общо със слабостта, която показваме, когато грешим и забравяме Бога. Това е такава слабост, която означава да бъдем напълно прозрачни, да се предадем изцяло в ръцете Божии и да се оставим да бъдем като глина в тях. Само че ние обикновено се опитваме да бъдем силни и пречим на Бога да прояви Своята сила.

Спомнете си как са ви учили да пишете като малки. Майка ви е хващала ръката ви, слагала е молив в нея и е започвала да я движи. Тъй като изобщо не сте знаели какво смята да прави, вие сте отпусkali напълно ръката си в нейната. Когато детето си въобрази, че е разбрало и се стреми „да помага", всичко тръгва наопаки. Ето какво имам предвид, когато казвам, че силата Божия се проявява в немощ. Или вземете корабното платно: то може да улови вятъра така, че да понесе целия кораб, само защото е податливо. Ако вместо платно поставите здрава дъска, нищо няма да стане - слабостта на платното го прави чувствително към вятъра. Желязната ръкавица е здрава, но колко малко може да се направи с нея, а хирургическата ръкавица е едва забележима, не се усеща, къса се без усилие, но благодарение на нея „умната" ръка на хирурга прави чудеса... И това е едно от нещата, на които Бог постоянно се стреми да ни научи: да заменим въображаемата и нищожна, анархична наша „сила" с крехкост, гъвкавост и пълно себеотдаване в Божиите ръце.

Ще ви дам пример. Преди двадесет и пет години един мой приятел, който имаше две деца, загина при освобождението на Париж. Неговите деца не ме обичаха, ревнуваха, че баща им има такъв приятел, но когато той загина, те се привързаха към мен, защото бях приятел на баща им. Веднъж неговата дъщеря, момиче на около петнадесет години, дойде при мен в кабинета (преди да стана свещеник, бях лекар) и видя, че редом с медицинските принадлежности на бюрото ми лежи Евангелие. С присъща на младостта самоувереност тя заяви: „Не разбирам как е възможно образован човек да вярва на такива глупости." Тогава я попитах: „А ти чела ли си тази книга?" Тя отговори: „Не." „Запомни! Само много глупави хора съдят за неща, които не познават." След това тя прочете Евангелието и то така я покори, че целият и живот се промени, защото тя започна да се моли. Бог и даде да изпита Неговото присъствие и известно време тя живя с това. По-късно се разболя от неизлечима болест и когато аз вече бях свещеник в Англия, получих писмо, в което тя пишеше: „Откакто тялото ми започна да слабее и отмира, духът ми е по-жив от всякога и усещам Божието присъствие необикновено леко и с особена радост." Аз и отговорих: „Не очаквай дълго да продължи така. Когато силите ти намалеят още повече, вече няма да можеш да се обръщаш и да се устремяваш към Бога; ще дойде момент, когато ще ти се стори, че нямаш достъп до Бога." След известно време тя ми писа отново: „Да, Вие бяхте прав, сега съм толкова слаба, че не мога да събера сили да се обърна към Него или даже да тъгувам за Него и сякаш няма Бог." Тогава и отговорих да се опита да постъпи другояче: да се научи на смирение в истинския дълбок смисъл на тази дума.

На латински *humilitas* - смирение произлиза от *humus* - „плодородна земя“. Смирението не е, както ние често го разбираме, да „скромничиш“, да се опитваш да си представиш, че си най-лош от всички и да убеждаваш другите, че тези превзети маниери са признак на смирение. Смирението е състоянието на земята: тя винаги е под краката ни, възприемаме я като даденост, не се сещаме за нея, тя е забравена; всеки я тъпче; в нея изхвърляме боклука си, всичко, което не ни е необходимо. Тя е там, безмълвна и приемаща всичко: самите отпадъци приема творчески и ги превръща в живо и животворно богатство; самото разложение претворява в нова жизнена сила; отворена за слънчевите лъчи, за дъжда, готова да приеме всяко посято семе и да принесе плод тройно, петдесеткратно, стократно.

Аз посъветвах тази жена: „Учи се да бъдеш такава пред Бога - отдаваща себе си без съпротива, готова да приемеш от хората и от Бога всичко, каквото и да ти дават.“ И наистина, тя изтърпя много от хората. След шестия месец на нейното заболяване мъжът и се умори от това, че жена му умира, и я изостави. Тя позна отхвърлянето, но и Бог я осия със Своята светлина и и изпрати освежаващ дъжд. Малко по-късно тя ми писа: „Съвсем съм изтощена. Нямам сили да се устремя към Бога, но сега Бог Сам слиза при мен.“

Този разказ не е само илюстрация, той подчертава основната мисъл: ето я тази немощ, в която Бог може да яви силата Си, и тази е ситуацията, в която Божието отсъствие се превръща в Негово присъствие. Не можем със сила да завладеем Бога, но ако стоим като митаря или като тази жена - извън границите на „правото“, но в пределите на милосърдието, тогава можем да срещнем Бога.

Постарайте се да премислите „отсъствието“ на Бога и да разберете с цялото си същество, че преди да почукате на вратата (И това не е само вратата на Царството в общия смисъл; Христос действително казва: Аз съм вратата.), трябва да осъзнаете, че се намирате отвън, от външната страна. Ако в нашето безумие си мислим, че вече сме в Царството Божие, то безспорно няма смисъл да чукаме на никаква врата, за да ни отворят. Очевидно трябва да се огледаме за ангелите и светиите, и пригответе за нас обители. И когато не видим нищо, освен тъмнина или стени, то съвсем закономерно е да се зачудим колко непривлекателно място е раят. Трябва да осъзнаваме, че все още сме не в рая, а извън Царството Божие. И тогава да се запитаме къде е вратата и как да почукаме на нея.

В следващата глава ще се спрем по-задълбочено на въпроса какво означава да хлопаш на вратата и опита да влезеш навътре, да станеш обитател на Рая - мястото, където е възможна молитвата.

Глава втора

Да почукаш на вратата

В предишната беседа говорих за това как възприемаме отсъствието на Бога. То не е обективно отсъствие, а е наше субективно преживяване на някакво състояние. Както казах, докато не осъзнаем, че сме извън Царството Божие, че трябва да хлопаме на вратата, за да ни пуснат вътре, ние можем да прекараме дълги години, като си въобразяваме и се държим така, сякаш това е истина, без да достигнем някога онази дълбочина, където Царството Божие се разкрива в цялата си красота, истинност и слава.

Казвайки, че сме „отвън“, нямам предвид просто някакво положение, в което сме напълно отвън или изцяло вътре в пределите му. По-скоро може да се говори за постепенно придвижване от една дълбочина в друга или от една височина към друга, така че на всяко стъпало ние вече притежаваме някакво богатство, някаква дълбочина. Едновременно с това продължаваме да жадуваме и да се стремим към още по-голямо богатство и по-голяма дълбочина. Много е важно да помним това, защото дори намирайки се все още извън Царството Божие, ние вече сме изумително богати. Бог ни е дал толкова много: одарени сме умствено и емоционално, животът ни е наситен дотолкова, та понякога ни се струва, че повече не може и да бъде, че сме достигнали пълнотата, цялостността, предела на нашето търсене. Но трябва да разберем и да помним, че винаги има нещо повече. Може да ликуваме, че макар да сме бедни, ние имаме такова богатство. Трябва да се радваме, че при цялата си нищета

сме толкова богати и въпреки това да копнеем за истинските съкровища на Царството Божие, като внимаваме да не се увлечем по това, което вече имаме, и да отблъснем онова, което предстои.

Трябва да помним, че всичко, което притежаваме, ни е дадено като дар. Първото блаженство говори за бедността. И само ако живеем съгласно това блаженство, можем да влезем в Царството Божие. Това блаженство има два аспекта. От една страна, очевидно е, че не притежаваме нищо, което можем да задържим, искаме или не; откриваме, че сме нищо и нищо не притежаваме: безкрайна, непреодолима, безнадеждна нищета. Съществуваме, защото Бог ни е призовал в битието и ни е създал, ние с нищо не сме участвали активно; то не е било действие на нашата свободна воля. Не притежаваме живота си така, че да е невъзможно някой да ни го отнеме; в този смисъл всичко, което сме и което имаме, е нетрайно. Имаме тяло, но то ще умре; имаме ум, но е достатъчно един мъничък капиляр да се пръсне в мозъка, за да угасне и най-великият ум; имаме чувствително, живо сърце, но идва миг, когато бихме искали да изкажем своето съчувствие и разбиране на някого в беда, а в гърдите си имаме камък...

Така че може в определен смисъл да се каже, че не притежаваме нищо, защото не сме господари на това, с което разполагаме. Това би могло да ни доведе не до чувството, че принадлежим на Царството Божие и до радостта от този факт, а до отчаяние, ако не помнехме, че макар нищо да не е наше - и следователно не би могло да ни бъде отнето - все пак ние имаме всичко това. Това е втората страна на първото блаженство. Богати сме и всичко, което притежаваме, е дар и свидетелство за любовта Божия и любовта човешка; всичко е непрекъснат поток на Божествена любов. И докато нищо не притежаваме, Божията любов се про-

явява в постоянство и пълнота. А всичко, което взимаме в собствените си ръце, за да го присвоим, бива откъснато от областта на любовта. Да, то става наше, но любовта е изгубена. Само онези, които се отказват от всичко, придобиват опита на истинската, цялостна, крайна, непреходна духовна нищета и притежават Божията любов, изразена чрез всичките Му дарове. Един от нашите руски богослови, о. Александър Шмеман, казва: „Всичко, с което можем да се храним на този свят, е любовта Божия, станала заради нас храна." Мисля, че това действително е така; в мига, в който се опитаме да забогатеем, пазейки нещо в ръцете си, ние губим, защото ръцете ни трябва да са свободни, ако искаме да вземем нещо, да го оставим, въобще да правим с тях каквото пожелаем.

Ето това е Царството Божие: чувството, че сме свободни от притежание. И тази свобода ни поставя в такива взаимоотношения, където всичко е любов човешка и любов Божия.

Ако разсъждаваме по този начин, изложената идея може да бъде съотнесена с всичко, казано дотук. Да, ние сме богати. Но никога не бива да се самозалъгваме, че можем да разрушим старите житници, старите хамбари, и да строим нови, за да натрупаме в тях още и още съкровища (вж. Лука 12:16-22). Нищо не бива да се събира - трябва да търсим само Царството Божие. Тогава можем да отхвърляме нещата от себе си едно след друго, за да се движим свободно напред - свободни от „богатството" си. Забелязвали ли сте, че да бъдеш богат винаги означава да обеднееш на някакво друго ниво? Само да кажеш: „Ето този часовник, той е мой", само да го стиснеш в юмрука си, и ставаш притежател на часовник, но се лишаваш от ръката си. По същия

начин, ако затвориш вратата на ума си след своите притежания, ако затвориш вратата на сърцето си така, че да запазиш всичко вътре непокътнато завинаги, то сърцето ти ще се смали до размера на онова, което се пази в него.

Ако това е вярно, то в момента, когато сме на самото дъно и повече няма накъде да потъваме, когато цялата наша нищета зее пред нас, ние вече сме на прага на Царството Божие, почти знаем, че Бог е любов и че Той ни държи със Своята любов. В този момент пред нас има две възможности: може да започнем да се молим от безкрайна мъка, оставеност, нищета; а може и да ликуваме, че сме така обдарени с Божията любов. Това обаче е възможно, само при условие че сме познали и едното, и другото опитно. Докато си въобразяваме, че сме богати, няма за какво да благодарим на Бога и няма начин да разберем, че сме обичани от Него. Нашите благодарности към Бога прекалено често са израз на благодарност „изобщо“ и покаянието, което Му принасяме, често е доста неконкретно.

Преживявал съм това при доста прозаични и лишени от романтика обстоятелства. Веднъж като момче, отивайки на гости, пресметнах времето така, че да стигна там за обяд; надявах се, че ако съм там навреме, няма да ме накарат да чакам в съседната стая, а все нещичко ще ми дадат да хапна. Разбира се, както става в подобни случаи, влакът закъсна и аз стигнах там след обедно време, гладен като вълк. Бях с още един приятел, и понеже наистина бяхме прекалено гладни, помолихме да ни дадат нещо за хапване. Дадоха ни половин краставица. Погледнахме тази краставица, спогледахме се и си казахме: „Нима това е всичко, което Бог ни праша?!“ Тогава моят приятел каза: „Хайде да си кажем молитвата.“ Аз си помислих: „За половин краставица?!“

Вярата на моя приятел беше по-силна, той беше по-благочестив от мен. Прочетохме заедно Деветия час, още няколко молитви, след това молитвите преди ядене, но през цялото това време аз не можех да откъсна мисълта си от тази половин краставица, от която на мен щеше да се падне четвърт. След това разчупихме краставицата и ядохме. И през целия си живот не съм бил толкова благодарен на Бога за каквото и да било количество храна. Ядох тази краставица както се яде свещена храна. Ядох внимателно, за да не изпусна нито един миг от това наслаждение от свежата краставица, и когато приключихме, без колебание казах: „А сега да благодарим на Бога.“ И отново се молехме с благодарност.

Не е възможно да живеем с молитвата, не е възможно да се движим напред към Бога, ако не сме свободни от притежанието; двете ни ръце трябва да са свободни, за да позволяват на сърцето ни да бъде абсолютно отворено - не като портмоне, което се страхуваме да оставим отворено, за да не изпаднат парите, а като портмоне, отворено и празно; и умът трябва да е отворен, „празен“ за неизвестното и неочакваното. Така сме едновременно и богати, и напълно свободни от притежание. Тогава може да говорим, че сме все още извън Царството Божие - но сме толкова богати; или че сме вътре в него - и сме толкова свободни.

Същото става и когато постим например. Не говоря за такъв пост или въздържание, които са съсредоточени единствено върху стомаха, а за онази трезвеност, която ни прави способни, а понякога и ни принуждава, да не робуваме на нищо. Това е въпрос на жизнена нагласа. Преди всичко то се отнася до въображението, защото грехът се ражда там. Един от православните писатели на IX век казва, че греховете на плътта са грехове, които духът извършва срещу плътта - не плътта е

отговорна. И смятам, че в този смисъл ние трябва да се научим да владеем въображението си. Докато едно нещо не е завладяло въображението и мислите ни, то е извън нас; но ако това нещо завладее въображението ни, ние вече сме прилепени към него. Известно ви е, например, че съществува храна: месо, зеленчуци, сладкиши и т. н. Приемате това като обективен факт. Ако седнете и си кажете: „Всъщност, не съм гладен, но тук има толкова апетитни блюда... Какво ли да си взема?“ - след пет минути вече ще сте протегнали пипала към множество неща. Ще бъдете като Гъливер, завързани за земята с един косъм и още един, и още един; всеки косъм по принцип е дребна работа, но всички заедно ще ви държат здраво вързани за земята. И в момента, в който дадете пълна воля на въображението си, всичко става много по-трудно. В този смисъл трябва да бъдем трезви и да се борим за свобода. Има много голяма разлика между любовта и привързаността, между глада и ненаситността, между живия интерес и любопитството и т. н. Всяка от нашите естествени наклонности има заразен със зло двойник и точно това е един от начините да бъдем заробени. Това имах предвид, като говорех за протегнатите пипала - те трябва да се изтеглят обратно, да се върнат назад. Като за начало, кажете „не“. Ако не кажете „не“ навреме, няма да се размине без борба. Но тогава бъдете безпощадни, защото яснотата на ума и независимостта са по-ценни от онова удовлетворение, което получаваме чрез заробването.

Ако това, което казах сега, е истина, следва да почукаме на вратата. И тук някои проблеми особено се обострят. Ако ставаше въпрос за вратата на някой храм, всичко щеше да е просто: щяхме да отидем и да почукаме. Но проблемът е, че най-често не знаем къде да почукаме.

Човек иска да се помоли, но се изправя пред въпроса къде е средоточието на молитвата. Накъде да обърна взора, сърцето си?... Ако сте мюсюлманин, е просто - ще се обърнете към Мека. Но за нас, даже обърнати на Изток, остава въпросът какво да правим по-нататък. Не може да се съсредоточим върху нещо по-малко от Бога. В момента, в който вие се постараете да се съсредоточите върху въображаемия Бог или върху Бога, Който можете да си представите, съществува риск да поставите идол между себе си и истинския Бог. Тази мисъл е изказал още през IV в. св. Григорий Богослов, който обръща внимание, че в момента, в който слагаме пред себе си нещо видимо - било то разпятие, престол, икона или невидимия образ на Бога, Какъвто си Го представяме, или Христос, Какъвто сме Го виждали на изображенията - и съсредоточаваме върху това вниманието си, то между себе си и Бога сме поставили преграда. Защото с онзи образ, който сме си съставили, ние подменяме Личността, към Която се обръщаме с молитва. А това, което трябва да правим, е да съберем цялото си знание за Бога, за да се явим в Негово присъствие. Но да помним: цялото ми знание за Него - това е моето минало, което е зад гърба ми, а аз самият стоя лице в лице с Бога в цялата Му сложност, в цялата Му простота, толкова близък и толкова непостижим. Само при положение, че стоим съвършено отворени за неизвестното, това неизвестно, Този Неизвестен ще може да ни се разкрие така, както Сам поиска - на нас, такива, каквито сме днес. Именно в такава отвореност на сърцето и на ума трябва да стоим пред Бога, без да се стараем да Му придаваме някаква форма или да Го вместим в някакви понятия и образи. И едва тогава да почукаме.

Да почукаме къде? Евангелието ни казва, че Царството Божие е преди всичко в нас самите. Ако не можем да намерим Царството Божие вътре в нас, ако не можем да срещнем Бога в своите дълбини, то вероятността да Го срещнем някъде извън нас е малка. Когато първият космонавт Гагарин се върна от „космоса“ и направи своето знаменито заявление, че не е срещнал Бога в небесата, един московски свещеник отбеляза: „Ако Вие не сте Го срещнали тук, на земята, никога няма да Го видите на небесата.“ Ако аз не мога да се докосна до Бога, тъй да се каже, под собствената си кожа, в този мъничък свят, който представлявам, то много малко вероятно е да Го позная, дори да Го срещна лице в лице. Свети Иоан Златоуст е казал: „Намери вратата на сърцето си и ще видиш, че това е вратата на Царството Божие.“ Затова трябва да се обръщаме навътре в себе си, а не навън, но по един особен начин. Не става дума да прибегнем до самоанализ, нямам предвид и това да проникваме в себе си чрез методите на психоанализата или психологията. Това не е пътешествие в същността на моя собствен „аз“, това е път през „аз“-а, за да изляза от най-дълбоките му пластове там, където е Бог, където Бог и аз ще се срещнем.

Така че въпросът за началната молитва има два аспекта: първият е това навлизане навътре, а вторият - думите на молитвата и посоката, в която да я отправим.

Сега ще говоря за втория аспект. Към какво, към Кого трябва да насоча острието на своята молитва? Много често човек се старее да вика към небето и се учудва, че то е пусто и не откликва. Но там няма и да се намери отклик. През VII в. св. Иоан Лествичник писа, че молитвата и словата на молитвата приличат на стрела. Не е достатъчно да имате стрелата; ако искате да улучите целта,

трябва ви лък с добра тетива и здрава ръка, за да го опънете. Ако имате добър лък, но не умеете да опънете както трябва тетивата, стрелата ви няма да лети дълго и скоро ще падне на земята. Ако не изпратите стрелата със силна ръка, тя отново няма да стигне целта. Затова е нужен лък, нужна е тетива. нужна е ръка, нужна е сила. Ако думите на молитвата са стрелата, трябва да ги прицелваме в най-голямата дълбочина -там, където Бог пребивава в нас; трябва да обърнем лъка си навътре, за да поразим себе си в тази своя дълбочина. И още: трябва да създадем всички необходими условия, за да може стрелата да лети със сила. Много често в молитвата си ние сме невнимателни, сърцето ни не е в нея и животът, който живеем, не служи за опора на молитвата... Приемете това като аналогия с лъка, тетивата и силата.

Има моменти, когато може да се направи опит да се проникне в дълбочината, призовавайки Онзи, Който е в корена и основата на всичко, но вие свършено ясно ще виждате накъде се отправяте и накъде прицелвате молитвата: не назад, не нагоре, но по-дълбоко и по-дълбоко, срещу всяко противодействие, което стои на пътя, срещу всяка скрита уловка и заблуждение, срещу всичко, което ви пречи да проникнете в онази дълбочина. И тогава молитвата ще стане нещо напълно осъществимо, макар и със суров, напрегнат и храбър труд.

И ето, преди всичко ние трябва да изберем молитвата. Това е много важен момент. Точно както в човешките взаимоотношения е важно да употребим правилната дума, така е и при молитвата. Която и молитва да изберем, тя трябва да има смисъл за нас и да не предизвиква неловко смущение. Трябва да си призная, че когато разлиствам съществуващите молитвеници, често ме спохожда подобно смущение. Представям си, че, ако Бог

действително би бил тук с мен, аз никога не бих дръзнал да Му държа такива речи за Него Самия и да Му разказвам сума неща за Него, които Той знае отпреди въобще да съм се родил на този свят. Необходим е избор, защото ако се срамувате от молитвата си, то Бог ще се чувства неловко и от вас, и от молитвата ви, и вие никога няма да можете да Му я принесете от цялото си сърце. Първото нещо е действително да намерите думите на молитвата, които биха били достойни за вас и достойни за Бога. Казвам „достойни за вас и за Бога“, защото щом те са достатъчно добри за вас, то Бог може да ги приеме, но ако те не са такива, не досаждайте на Бога с тях, Той е чувал много, доста по-добри думи. Не е необходимо да се стараете да търсите някакви особени думи; една от опасностите в молитвата е да се стремите да намерите думи, които биха били „на нивото на Бога“. За съжаление, тъй като никой от нас не е на такова ниво, няма да се получи нищо и ще загубим много време в търсене.

Без да се стремя да обхвамна всичко в тази област, бих искал да ви дам образец за убедителност на молитвеното действие и молитвените слова. В еврейския фолклор има сказание за живота на Мойсей и в него има едно забележително място. Мойсей срещнал в пустинята овчар. Цял ден бил с него и му помогнал да издои овцете, а вечерта забелязал, че овчарят събрал най-хубавото мляко в дървена купа и го оставил на един плосък камък. Мойсей попитал защо прави това и овчарят отговорил: „Това е млякото на Бога.“ Този отговор озадачил Мойсей и той попитал отново какво точно означава това. Овчарят отговорил: „От цялото мляко аз винаги събирам най-хубавото и го принасям в дар на Бога.“ Мойсей, който имал къде-къде по-изтънчен и остър ум от овчаря с неговата наивна вяра, попитал: „И Бог пие това мляко?“ „Да, пие“ - отговорил овчарят. Чувствайки, че трябва да просвети бедния овчар, Мойсей започнал да обяснява,

че Бог е Дух и не пие мляко; но овчарят бил уверен, че Той изпивал млякото. Почнали да спорят и в края на краищата Мойсей казал на овчаря да се скрие в храстите и да погледне действително ли Бог изпива млякото му, след което се оттеглил в пустинята за молитва. Овчарят се скрил в храстите, паднала нощта и на лунната светлина той видял една лисичка, което дошла от пустинята, огледала се наляво-надясно и се приближила към купата, бързо изпила млякото и избягала обратно в пустинята. На следващата сутрин Мойсей намерил овчаря доста тъжен и потиснат. „Какво има?“ - попитал Мойсей. „Ти беше прав, Бог е чист Дух и няма нужда от моето мляко.“ Мойсей се учудил и казал: „Трябва да се радваш, сега знаеш за Бога повече отпреди!“ „Да - отговорил овчарят, - но се лиших от единственото нещо, с което можех да изразя любовта си към Бога.“ В този момент Мойсей прозрял, отдалечил се в пустинята и започнал усърдно да се моли. През нощта във видение Бог се обърнал към него и казал: „Мойсей, ти сгреши! Аз действително съм чист Дух, но винаги с благодарност приемах млякото, принесено в дар от онзи овчар като израз на любовта му. И понеже като чист Дух нямам нужда от мляко, Аз го делях с онази лисичка, която много обича мляко.“

Опитах се да ви покажа, че на първо място молитвата трябва да е обърната навътре - не към Бога в небесата, не към далечния Бог, но към Бога, Който е по-близо до нас, отколкото осъзнаваме; и на второ място, че първото действие на молитвата е да си подберем такива думи, от които няма да се срамуваме, които ни изразяват напълно и които са достойни за нас; след това да ги принесем на Бога с целия си разум и съзнание, на които сме способни. Трябва с цялото си сърце да се потопим в славословието, в признаването на Бога, в нежната любов, която е истинското съдържание на

милосърдието, в едно действие, което обхваща целия ни ум и сърце и което напълно изразява това, което сме.

Затова ви предлагам като начало да премислите кои молитвени думи - било то ваши собствени или вече казани от друг - означават за вас нещо, което можете да принесете на Бога. Замислете се доколко те трогват сърцето ви, доколко сте способни да съсредоточите върху тях мисълта си, защото ако не можете да внимавате в думите, които произнасяте, защо Бог трябва да внимава в тях? Как Той може да види в тях израз на любов, ако вие не влагате сърцето си в тях, ако сте вложили само малко учтивост и малко разсеяност?

И тогава, ако се научите да се ползвате от молитвата, която сте избрали, в периодите, когато има възможност да отдадете цялото си внимание на Божественото присъствие и да принесете на Бога тази молитва, постепенно съзнанието за Него ще израсне до такава степен, че дори намирайки се сред хора, вслушвайки се в разговорите им, работейки с други или сам, това съзнание ще е достатъчно силно, за да сте в състояние да се молите. Аналозиите, които използват нашите духовни писатели, са приложими на две нива: едното е по-просто и ясно и, струва ми се, много добре изразява онова, което те се стремят да обяснят; другото е малко по-възвишено.

Простият и пряк паралел - това са думите на св. Теофан Затворник, който казва: „Съзнанието за присъствието Божие трябва да е също толкова ясно за нас, както зъбобола.“ Когато ни болят зъбите, не ги забравяте. Можете да разговаряте, да четете, чистите, пеете или да правите каквото и да било друго, но

зъбоболът ще е с вас непрекъснато и няма да можете да избегнете болката от неговото присъствие. И светителят казва, че по подобен начин трябва да изпитваме болката в сърцето си. Става дума не за физическия орган сърце, а за нашите съкровени дълбини - в мига, когато отпаднем от молитвено съприкосновение с Бога, да се вкорени такава „болка“, която би била отчаян копнеж по Него, чувство, че „аз съм сам, къде е Той?“

На по-възвишено ниво това означава, че когато ни постигне голяма радост, голяма мъка или голямо страдание, ние не ги забравяме през целия ден. Слушаме какво ни казват хората, вършим работата си, четем, правим онова, което се очаква от нас, а болката от загубата, трепетът от радостта, съзнанието за завладяващата новина не ни изоставят нито за миг. Такова трябва да бъде и чувството за Божието присъствие. И ако то е толкова ясно, тогава можем да се молим през времето, когато правим нещо друго. Можем да се молим, докато вършим физическа работа, можем да се молим и сред хората, или когато слушаме, разговаряме или сме заети с друг човек. Но, както вече казах, това не става веднага и мисля, че първо трябва да се упражняваме да постигаме молитвено внимание и сърдечно съкрушение, когато обстоятелствата ни позволяват, защото е много лесно да се разсеем в молитвата и да потънем в мечтания. Нека започнем да се учим на молитвено внимание, съвършена събраност, молитвено преклонение и предаване себе си на Бога в минутите, когато сме способни на това с неразделени ум и сърце, и едва тогава можем да опитаме да го правим и при други обстоятелства.

В следващата глава ще продължим с този въпрос, като покажем как може да вземем една или две молитви и да ги използваме, за да проникнем в собствените си съкровени дълбини, в мястото, където пребивава Бог. Също така ще се постарая да ви обясня как можем да се придвижваме навътре, защото това е друг род труд. Не забравяйте за лисичката, тя може да се окаже полезна във вашия молитвен живот. И тъй като заговорихме за лисици, ако искате да узнаете как да се сприятелите с Бога, поучете се от една друга лисица - от книгата на Антоан дьо Сент-Екзюпери „Малкият принц“ - как да се сприятелите с някой, който е много чувствителен, много лесно раним и много срамежлив.

Глава трета

По пътя навътре

Споменах, че един от проблемите, пред които сме изправени и трябва да решим, е накъде да насочим молитвата си. И предложих - към самите нас. Само ако молитвата ви към Бога е достатъчно важна и изпълнена със смисъл за вас самите, тогава можете да я принесете на Господа. Но ако сте невнимателни към думите, които произнасяте, ако собственото ви сърце не откликва на тях, или ако животът ви не следва същото направление, което има молитвата ви, тя няма да стигне до Бога. Затова, както казах, първото нещо, което трябва да направим, е да изберем молитва, която да изречем от все сърце, с целия си ум, с цялата си воля; молитва, която не е задължително да бъде велико произведение на литургическото изкуство, но трябва да бъде правдива и да не е нещо по-малко от онова, което искате да изразите. Трябва да осмисляте тази молитва с цялото богатство и точност, които се съдържат в нея.

При избора на молитвените думи можем да избираме между три неща. Можем да се молим със свои думи - това е молитвата, която блика като извор от нашата душа; можем да се молим с кратка молитвена формула - такъв род молитви при цялата им краткост са много интензивни, изпълнени със съдържание и възможно най-много символика; накрая можем да ползваме т. нар. (понякога и с пренебрежение) „готови молитви“, чийто диапазон се простира от най-плоските произведения на хора, опитващи се да изобретят молитви за всички житейски ситуации, до задълбочения опит на светиите, изразен в молитви, които те не са си измисляли, но които Светият Дух е изковавал в живота и

сърцата им. Бих искал да кажа по нещо за всеки от тези видове молитви.

Спонтанната молитва е възможна при две обстоятелства: или когато живо сме осъзнали Божието присъствие и този факт ражда спонтанния отклик - с преклонение, радост, с всички форми на отговор, на които сме способни, бидейки самите себе си и предстоейки пред Живия Бог; или когато изведнъж осъзнаем смъртната опасност, в която се намираме, и се обърнем към Бога - в моменти, когато внезапно от дълбините на нашето отчаяние и оставеност се изтръгва вик, породен и от чувството, че няма надежда за спасение, освен ако Бог не ни спаси.

Тези две състояния представляват два крайни полюса: когато виждаме или отчаяното си положение, своята „обезбоженост“, самота, копнеж, но все пак сме неспособни да ги преодолеем, или чудото, че изведнъж сме се озовали лице в лице с Бога и можем да се молим спонтанно, а конкретните думи, които използваме, нямат значение. Можем безкрайно да повтаряме: „Радост, о, Радост!...“; да произнасяме всякакви слова, защото думите нямат значение, те са само в подкрепа на разположението надуха, изразяват нелепо, безумно, любовта или отчаянието ни. Навярно помните Евангелския откъс на Преображение, когато Петър се обърнал към Христа с думите: „ Дали да построим три сенника - един за Теб, един за Мойсей и един за Илия?“ Според думите в Евангелието, той говорел безсмислици, защото не бил на себе си (срв. Марк 9:6). Петър се изправил пред лицето на нещо толкова зашеметяващо, че просто казал първото нещо, което му дошло наум, за да изрази обхваналите го чувства.

Затова, ако си въобразяваме, че в продължение на целия си живот можем да поддържаме спонтанната молитва, това е детско заблуждение. Тя трябва да бликне от душата ни, не можем просто да отворим кранчето и тя да потече. Тя не е постоянно на наше разположение, така че да черпим от нея във всеки един момент. Тя извира от недрата на нашата душа, потресена от чудо или от страдание - но не и от средното положение, при което не сме завладяни нито от усещането за Божието присъствие, нито от ужаса на онова, което сме, и на положението, в което се намираме. И да прибъгваме до спонтанната молитва в такива моменти е съвършено илюзорно начинание. Има дълги периоди, когато вие не сте нито на морското дъно, нито на гребена на вълната, и за да се молите, трябва да направите нещо - това са онези периоди, когато не можем да се молим спонтанно, но можем да се молим по убеждение. Това е много важно, защото, започвайки молитвения си живот, много хора мислят, че не са достатъчно искрени, ако не преживяват с пълна сила думите и фразите, които произнасят. Това не е вярно. Понякога човек може да бъде съвършено искрен в яснотата на ума си, в прямотата на волята си, макар думите или дори действията му да не изразяват онова, което преживява в дадения момент.

Примерът, който ми идва наум, е следният: вие имате семейство, работите изморителна работа и се прибирате вкъщи крайно уморен. Ако в такава минута майка ви, сестра ви, баща ви или някой друг ви попита: „Обичаш ли ме?“, ще отговорите - „Да.“ Но ако човекът настоява: „Действително ли ме обичаш точно сега, в тази минута?“, то ако трябва да бъдете честни, бихте казали: „Не, сега не усещам нищо друго, освен болката в гърба и умората в цялото си тяло.“ Но ще бъдете съвършено прави, ако отговорите: „Да, обичам те!“, защото знаете, че под покривалото на умората струи живият поток на любовта. Когато Христос казва: който Ме

люби, ще изпълни Моите заповеди, това не означава: „Ако Ме обичате, ще преминавате от едно вълнение към друго, от един възторг към друг, от едно богословско прозрение към друго." Той просто казва: „Ако вярвате на думите Ми, покажете се достойни за това, което сте получили". И тук покажете се достойни означава да живеем винаги мъничко над нашите възможности, да направим малко повече от онова, което бихме направили по свое желание.

Затова има нужда от молитва, която не блика като извор, а идва от искрено, дълбоко убеждение. Достатъчно е да се обърнем към огромното множество вече съществуващи молитви, които са били изстрадани от подвижниците на вярата и родени в тях от Светия Дух. Имаме псалмите, има толкова кратки и пространни молитви в литургическата съкровищница на всички Църкви, откъдето можем да черпим. Важно е да научим достатъчно много молитви, за да можем в нужния момент да си припомним точно онези, които са ни необходими. Това значи да научим наизуст достатъчно количество важни за нас откъси от псалмите или от молитвите на светиите. Всеки от нас се вълнува от определени откъси. Отбележете си онези пасажи, които ви трогват дълбоко, които са осмислени за вас, които изразяват нещо, което вече знаете от опит - за греха или за блаженството в Бога, или за борбата. Научете тези откъси наизуст, защото някой ден, когато сте толкова паднали духом, толкова дълбоко отчаяни, че не можете да извикате нищо в душата си, никакви лични думи, ще откриете, че именно тези откъси ще изплуват на повърхността, ще застанат пред вас като Божи дар, дар от Църквата, дар на святост и ще ви изпълнят със сила. В такива моменти действително са нужни молитви, които сме научили така, че те са станали част от нас самите.

В православната Църква съществуват утринни и вечерни молитви, които са по-дълги от използваните на Запад. Четенето на тези молитви отнема около половин час сутрин и половин час вечер. Хората се стараят да ги научат наизуст, така че и в други моменти да могат да черпят от тях. Не е достатъчно обаче просто да ги научим наизуст. Молитвата има смисъл, ако се живее. Ако животът ни не е молитва в действие, ако живот и молитва не са преплетени докрай, то молитвата се превръща в подобие на вежлив мадригал, който приподнасяме на Бога в онези моменти, когато намираме време за Него.

Ако в утринните молитви сте произнесли една или друга фраза, то в продължение на целия ден вие трябва да оправдавате тази фраза с живота си. Затова мисля, че освен запомнянето на възможно най-много откъси, значими за вас, трябва да приемете като правило, щом откриете някоя фраза, която ви поразява със своя смисъл - било при четенето на Евангелието, Новия или Стария Завет, било сред богослужебните текстове - да се стремите да я изпълнявате през целия ден неотклонно, колкото е възможно по-дълго. Може би си мислите, че сте в състояние да се захванете с някоя такава фраза и да я „живеете“ цял ден. Всъщност това е невероятно трудно. Ако съумееете да се задържите на една фраза от дадена молитва за един час, без да се отклонявате, това вече е голям успех - но го направете! Например: „Прочетох думите Готово е сърцето ми, готово е, Боже! - и през следващия половин час ще живея така, че сърцето ми да бъде отворено за Бога и готово да изпълни волята Му.“ Половин час, не повече; след това си дайте почивка и се обърнете към нещо друго, защото ако се стремите да изпълнявате една фраза, радикална и трудна, то накрая ще си кажете: „Не мога

повече..." и ще изоставите това занимание. Но ако кажете: „Ето, имам тези три-четири фрази, „молитвени формули“ за този ден и ще се постарая да живея с първата от тях от момента, когато я произнеса сутринта, до десет часа преди обяд, след това със следващата и после със следващата" - и ще видите, че постепенно всички думи на молитвата, всички мисли и чувства, изразени от светиите в техните молитви, ще оживеят за вас, ще започнат да проникват дълбоко във волята ви и да преобразуват нея и тялото ви, защото заповедите се изпълняват само заедно с участието на тялото.

Разбира се, може да се случи да си кажете: „Тези думи не ме вълнуват силно." Ако те изразяват ваше основно, дълбоко вътрешно убеждение, но в дадения момент не чувствате нищо, обърнете се към Бога с разкаяние и Му кажете: „Това е мое основно, дълбоко християнско убеждение, а ето, виж - не чувствам нищо!" В този момент изведнъж осъзнавате, че сте започнали да се молите със свои думи. Можете да изразите пред Бога своето съжаление, мъката си, отвращението към самия себе си - и сте решени да кажете на Бога самата истина, както и това, че вашата воля е единна с Неговата воля.

Накрая, може да се молите с постоянно, доколкото това е възможно, молитвено призоваване, което служи като фон, опора през деня и през целия живот. Имам предвид специфична православна практика. Това е т. нар. Исусова молитва - молитва, съсредоточена върху името на Исус Христос. „Господи, Исусе Христе, Сине Божий, помилуй мен грешния," Тя се използва най-вече от монаси и монахини, но също и от миряни. Това е молитва на постоянството, защото тя не е разсъдъчна - в нея не преминаваме от една мисъл към друга; тази молитва ни поставя

лице в лице с Бога чрез изповядване на вярата ни в Него и определя нашето собствено положение. Според множество православни подвижници и мистици, изповядването на вярата в тази молитва концентрира в себе си цялото Евангелие.

В тази молитва ние първо изповядваме Христос като Господ, изповядваме върховното Му право над нас, факта, че Той е наш Господ и наш Бог; това означава, че целият ни живот е по Негова воля и че предаваме себе си на волята Му и на нищо друго. След това, в името Иисус изповядваме реалността на Въплъщението и всичко, което то означава. По-нататък - Христос: това е Този, в Когото виждаме въплътителото се Божие Слово, съгласно Ветхия и Новия Завет; Божият Помазаник. Следва безусловно изповядване на вярата, на това Кой е Той - Синът Божий. Това е изповядване не само на вярата ни в Иисус Христос. То се разгръща по Троичен начин, защото Той е Син на Отца и никой не може да признае в галилейския Пророк въплътеното Слово Божие, освен ако Дух Свети не го научи да вижда и разбира, и да Му се предаде. Това е четворното изповядване на вярата, позволяващо ни да стоим пред Божието лице в истина и да Го изповядваме с дух. И накрая: помилуй нас; „Господи, помилуй“ е превод на гръцкото „Kyrie eleison“.

Обръщам внимание на думите, които използваме в молитвата, защото във всички съвременни езици думите са придобили потясно, специализирано значение. Много често в молитвата си употребяваме думи, които са безмерно богати, но не забелязваме дълбочината на това, което казваме, защото възприемаме думите на нивото на тяхното значение в ежедневието ни живот. А те биха могли да имат дълбок отклик в сърцата ни, ако само ги свържем с онова, което ни е известно на другите нива.

Бих искал да дам пример за анализ на думите в молитвата, който може да шокира учените-класици, тъй като от филологическа гледна точка е малко съмнителен. Но понеже е базиран на игра на думи, измислена преди много столетия от гръцките отци на Църквата, които са познавали своя език и не са се притеснявали от каламбурите, аз също ще се възползвам от него. Повечето от нас използват думите „Господи, помилуй!“ (гръцкото „Kyrie eleison“) в определени моменти, или поне знаят, че такива думи съществуват. Ние най-общо знаем какво значение влагаме в тях: това е призив към Бога за милост, състрадание, за милваща грижа. Това, в което биха ме упрекнали специалистите по древни езици (а с мен и гръцките отци) е, че някои отци извеждат думата „eleison“ от същия корен, от което идват гръцките думи за маслиново дърво, маслина, елей. Нека оставим тези спорове на учените и да видим какво може да ни каже по този въпрос Свещеното Писание. Произнасяйки „Kyrie eleison“ - Господи помилуй, можем да ограничим значението на тези думи до общ призив към Божието милосърдие. В този случай те няма да ни удовлетворят, защото в такава „Господи, помилуй“ не можем да вложим целокупността на нашия живот; освен това, в нашето ежедневие тези думи почти нищо не означават. Но ако си спомним за маслиновото дърво, маслината, зехтина в Стария и Новия Завет, ще забележим следното: маслиновото клонче за първи път се споменава при края на Потопа, когато гълъбът донася това клонче на Ной. (И дали не е същият гълъб, който кръжеше над Христа в деня на Неговото кръщение?) Това маслиново клонче значело, че Божият гняв е преминал, че ни се дарява прощение, че пред нас се простира ново време и нов път. Това е първата ситуация.

Но невинаги можем да следваме този път, защото не е достатъчно просто да разполагаме с времето и новите възможности. Ако душата ни е болна, ако волята ни е сломена, или ако сме неспособни, било умствено, било физически, нито да различим пътищата, нито да ги следваме - тогава ни трябва изцеление. Затова нека си спомним елея, с който милосърдният самарянин намазал раните на човека, жертва на разбойниците. Изцеляващата Божия сила ни дава възможност да се възползваме от това, че Божият гняв е преминал, от дара на опрощението, който ни се предлага, и от дара на времето, пространството и вечността.

Друг образ е помазването на свещениците и царете, които били призовавани из средите на Израилския народ да застанат на прага между Божествения и човешкия свят, между единната и хармонична Божия воля и пъстрия, усложнен, а понякога напрегнат и противоречив човешки свят. За да може да стои на този праг, на човек му е необходимо нещо повече от човешки възможности; необходима му е Божествена дарба. В знак на това се извършвало помазването на свещениците и царете. А в Новия Завет ние всички сме свещеници и царе, всички сме облечени в царствено свещенство (1 Петр. 2:9) и нашето призвание, човешко и християнско, надминава онова, което човек може да постигне. Призвани сме да станем и бъдем живи членове на Тялото Христово, храмове на земята, чисти и достойни за Светия Дух, участници на Божествената природа. Всичко това надминава нашите човешки способности, но в същото време трябва да бъдем и човеци в пълния смисъл, в най-дълбокия смисъл, в който християнинът разбира човечеството по образа на въплътилия се Божий Син. За това са нужни Божия благодат и помощ. Всичко това се разкрива в образа на помазването.

Ако със същата простота (нужни са само речник, Библия и малко размисъл) и също толкова непосредствено се осмислят и другите думи, които употребяваме в молитва, те ще станат забележително богати по значение за нас. Тогава ще бъдем по-внимателни към онова, което произнасяме; молитвата ни няма да се състои от празни думи или фрази, обозначаващи нещо, чийто истински смисъл е изгубен. Тогава преди да кажем: „Господи, помилуй!“ - „Господи, прояви към мен милосърдие, състрадание; Господи, излей върху ми Своята любов и ласка!“, ние би трябвало да помислим за положението, в което се намираме. Дали сме в най-голямата дълбочина на падението? Дали не стоим пред безгранични възможности и в същото време сме неспособни да предприемем каквото и да било, защото сме толкова дълбоко наранени? Или пък сме получили изцеление, но стоим пред лицето на призвание, дотолкова превишаващо нас самите, че не смеем дори да помислим за него? Но това призвание може да се осъществи, само ако Бог ни даде сили за него. Това предполага внимателно използване на думите, такъв подход към тях, че те да станат част от нашите емоции, около тях да се събира и съсредоточава цялата интензивност и дълбочина на личния ни живот. Но ако думите, които употребяваме, не придобиват реални измерения в нашия живот, те ще си останат безсмислени и няма да доведат до нищо; ще бъдат като лък без тетива, от който не може да се пусне стрела. Съвършено безсмислено е да молим Бог за нещо, на което не сме готови. Когато казваме: „Господи, избави ме от това или друго изкушение“ и едновременно с това търсим всевъзможни начини да се отдадем на същото изкушение, разчитайки, че сега Бог е нащрек и насила ще ни измъкне от него, имаме малки шансове за успех. Бог дава сила, но ние сами трябва да се възползваме от нея. Когато в молитва молим Бог да ни даде сили да направим нещо в Негово име, ние не Го молим да го направи вместо нас, понеже сме прекалено безволеви да проявим готовност да действаме сами.

В житията на светиите в това отношение има достатъчно примери. В жизнеописанието на западния светец от XVI в. Филип Нери е описан точно такъв случай. Филип имал доста избухлив нрав, лесно се карал с другите, братята от манастира трябвало да понасят доста неща заради избухливостта му, а и той, разбира се, също си получавал заслуженото. Веднъж почувствал, че не може да продължава повече така. Дали това бил порив на добродетелност или просто не можел да понася повече своите събратя - това житието не ни съобщава. Факт е, че той се устремил към параклиса, паднал на колене пред статуята на Христос и Го молел да го избави от избухливостта му. След това, изпълнен с надежда, излязъл навън. Първият срещнат бил един брат, който никога не бил събуждал у него никакъв гняв, но за първи път през живота си този брат се отнесъл с него докачливо и неприязнено. Филип избухнал и кипящ от гняв продължил нататък; срещнал друг брат, който винаги бил за него източник на умиротворение и радост, но и този брат му отговорил неприветливо. Филип се върнал в параклиса и отново се хвърлил в краката на Христа: „Господи, нали Те молих да ме избавиш от избухливостта!“ И Господ отговорил: „Да, Филип, ето защо ти предоставям колкото се може повече случаи да се избавиш от нея.“

Мисля, че е много важно да осъзнаем, че Бог ще постъпи с нас точно така; Той няма да се възкачва на кръста заради нас отново и отново, всеки ден. Някой ден ние трябва сами да вземем кръста си и да го понесем. Всеки от нас трябва да вземе своя кръст и щом молим за нещо в молитва, следователно ние се наемаме да го направим с пълна сила, с целия си разум и вдъхновение, които сме способни да вложим в своето действие, с цялото мъжество и

енергия, които имаме. Освен това ние изпълняваме делото и с цялата онази сила, която ще ни даде Бог. Ако не правим това, то молитвата ни е празна загуба на време. Това означава думите „Господи, помилуй!“, или които и да било други, които произнасяме, да бъдат обърнати с лице към нас. Съзнанието ни трябва да се оформи в съответствие с думите и да ги следва точно, то трябва да бъде в хармония, да се изпълни с тях. Сърцето ни трябва да ги приема с пълна убеденост и да ги изразява с цялата сила, на която сме способни; нашата воля трябва здраво да ги хване и да ги превърне в действие. Следователно молитвата и действието трябва да станат два израза на едно и също нещо - заставането ни пред Бога лице в лице; Бог и ние, заедно с всичко около нас. Иначе си губим времето. Какъв смисъл има да разказваме на Бога за нещо нередно, а когато Той ни даде сили за борба - да седим и да чакаме, докато Той Сам свърши всичко вместо нас? Какъв е смисълът да повтаряме думи, които са станали толкова мъгляви и безсмислени, че само поддържат илюзията за връзка между нас и Бога?

Затова намерете точните, нужните думи; намерете ги и съсредоточете в тях цялото си внимание: нали това са думи на истина, такива, които Бог ще чуе, защото са правдиви. Вложете в тях цялото си сърце. Съживете тези думи като ги разберете с ума си, защото са истински, и им позволете да се забият дълбоко, в самите дълбини на вашето сърце.

Освен това думите на молитвата имат свойството да обвързват, да задължават. Не може да произнасяте словата на молитвата, без да имате предвид: „Щом казвам това, значи именно него ще правя, когато се появи възможност.“ А когато казвате на Бога: „Спаси ме, Господи, на всяка цена, на всяка цена!“, трябва да помните, че

се задължавате да вложите в това цялата си воля, защото един ден Бог ще каже: „Ето цената, която трябва да се плати.“ Древните писатели са казали: „Пролей кръв и ще приемеш Дух!“ Това е цената. Остави всичко - ще получиш небето; остави поробеността си - ще придобиеш свобода. Както вашата воля е въввлечена вече не просто в акта на молитвата, но и във всички произтичащи от това последици, така трябва да бъде въввлечено и тялото. Защото човек е не просто душа, „облечена“ за някакъв срок в тяло. Човек е тяло и душа, едно цялостно същество. Затова в молитвата трябва да присъства физическото усилие, физическото внимание, физическото положение, в което се молите. Ако храната ви натежава и не ви дава да се молите, тогава това усилие трябва да включва и пост. Ако постъпвате така, това ще означава, че чукате на вратата.

И сега, ако искаме да тръгнем навътре, въоръжени с всички тези думи, да се спускаме все по-надълбоко, така както се копаят земните недра, за да се извлече нещо на повърхността, то ние трябва да поемем риска - да се отива надълбоко е много трудно. Звучи просто: всички смятаме, че в нас има дълбочина, и колкото повече навлизаш в нея, толкова по-интересно става. Изобщо не е толкова просто. Да, до известна дълбочина това твърдение е вярно, но истината е, че това много прилича на разказите за търсенето на Свещения Граал. По пътя ще си имаме работа с всякакви страшилища и тези страшилища съвсем не са бесове, не са нашите ближни, а само ние самите. И от този факт всичко става значително по-малко приятно и доста по-трудно.

Обикновено алчността, страхът и любопитството ни карат да фокусираме живота си навън. В своята книга „Човекът - тази неизвестна величина“ („L'homme set inconnu“) френският учен

Алексис Карел, работел в Америка, казва: „Ако се запитаме къде е границата на нашата личност, ще видим, че езикът на лакомника като пипалце се протяга към всичко на света, годно за ядене; очите на любопитния като пипалца са устремени към всичко наоколо; ушите на любопитния се разрастват все повече, стремейки се да уловят все повече и повече. И ако нарисуваме собствения си портрет, използвайки този похват, ще видим, че вътрешното ни съдържание е доста незначително, защото всичко е обърнато навън. Така че първото, което трябва да направим, е да отлепим своите пипалца от всичко навън и да ги приберем навътре. Невъзможно е да вървиш навътре, когато целият, изцяло се намиращ отвън.“

Опитайте, и междуременно ще откриете още редица други полезни неща. Например, намерете време да останете насаме със себе си; затворете вратата и се разположете спокойно в стаята си в някакъв момент, когато няма какво друго да правите. Кажете си: „Сега съм насаме със себе си“ и просто постойте така. След много кратко време вероятно ще ви стане скучно. От това може да се извади много ценна поука. То ни помага да проумеем, че щом само след 10 минути се чувстваме така насаме със себе си, не е учудващо, че на другите също им става скучно с нас! Защо все пак става така? Причината е, че почти нямаме какво да предложим на самите себе си като храна за мислите, чувствата, живота си. Ако се взрем внимателно в своя живот, много бързо ще забележим, че крайно рядко живеем „отвътре-навън“; като правило, ние се отзоваваме на стимул, на външна подбуда. Иначе казано, живеем отразен живот, реагираме. Нещо се случва - и ние откликваме; някой говори - ние отговаряме. Но когато няма стимул да мислим, говорим или действваме, се оказва, че вътре в нас има много малко неща, подбуждащи ни да действваме в каквото и да е направление. Това наистина е много драматично

откритие. Ние сме абсолютно празни, не действаме отвътре, но приемаме за свой собствен живот нещо, което всъщност ни се подава отвън; нещо става и ни подтиква да извършим следващото си действие. Рядко имаме възможността да живеем просто с дълбочината и богатството, които, както си мислим, съществуват в нас.

В Дикенсовите „Посмъртни записки на клуба Пикуик“ има един откъс, който много добре описва моя живот, а вероятно и вашия. Пикуик тръгва за клуба. Взима файтон и по пътя задава множество въпроси на кочияша. Между другото пита: „Как така това жалко и хилаво конче може да тегли толкова тежък и голям файтон?“ Кочияшът отговорил: „Работата е не в коня, а в колелата, сър.“ „Какво искате да кажете?“, попитал Пикуик и кочияшът обяснил: „Разбирате ли, имаме забележителен чифт колела. Те са смазани толкова добре, че когато потеглим и колелата започнат да се въртят, горкият кон трябва да бяга, за да спаси собствения си живот.“ Погледнете как живеем през повечето време: ние не сме конят, който тегли файтона, а сме конят, който се спасява от него, за да не бъде смазан...

И понеже не знаем как да действаме без външна подбуда, оказва се, че не знаем какво да правим със себе си и ни става все по-скучно и по-скучно. Така че преди всичко трябва да се научим да седим сами и смело да приемем скуката, като си направим всички възможни изводи.

Скоро ни става още по-зле, защото това не е онази скука, когато си казваме: „Аз съм активен човек и съм свикнал да бъда полезен на своя ближен; винаги съм зает да върша добро и състоянието на

безтегловност, при което нищо не правя за другите, е тежко изпитание за мен." Малко по малко забелязваме нещо друго. Скучно ни е, опитваме се да излезем от скуката и се обръщаме още по-навътре в себе си, за да намерим нещо, което да разсее скуката, и много скоро забелязваме, че там няма нищо. Всичко, което бихме могли да премислим, вече сме премислили десетки пъти; целият ни запас от чувства прилича на клавиатура на пиано, което сме затворили, защото не сме свикнали то да свири само; трябва ни някой друг, който да свири на клавишите. Не сме свикнали „да не правим нищо" и затова ни става тревожно, а тревогата прераства в непоносима болка. Ако сте чели за отшелниците или отците, подвизавали се в пустинята, ще видите, че е имало моменти, когато те просто се втурвали навън от килиите си с вик за помощ, с надеждата да срещнат нещо или някого - каквото и да е. Дори самият дявол би бил за предпочитане пред тази празнота на самосъзерцанието. Свети Теофан Затворник казва: „Повечето хора приличат на дървесна стружка, увита на пръстен около собствената си празнота." Ако сме достатъчно честни, трябва да си признаем, че това е доста адекватно описание на състоянието, в което практически се намираме всички ние.

След това трябва да съумеем да се преборим с тази болка и да си кажем: „Не, ще изтърпя докрай, ще стигна до точката, когато болката ще ме подтикне да направя онова, което добрата воля не може." И действително, идва момент - момент на отчаяние, болка и ужас, който ни кара да се обърнем още по-дълбоко навътре и да извикаме: „Господи, помилуй! Господи, загивам, спаси ме!" Забелязваме, че в нас няма нищо, което би могло да ни даде живот или по-точно, което е живот; всичко, което сме наричали живот, възприемали като живот, е било отвън - вътре не е имало нищо. Гледаме тази бездна от небитие и чувстваме, че колкото

по-дълбоко навлизаме в нея, толкова по-малко остава от нас самите. Това е опасен миг, това е мигът, когато трябва за малко да спрем.

В тази точка сме достигнали първия пласт на дълбочината, където в нас се заражда способността да чукаме на вратата. Защото на нивото, където просто си почивахме от нашия ближен, преди да започнем да скучаем; на нивото, където ни е просто скучно, а и обидно, че скучаем; на нивото, където не ни свърта и ни обхваща отначало тревога, а после необяснима мъка - все още нямаме причина да викаме, да крещим от отчаяние, изпълващо нашите ум, сърце, воля и тяло с чувството, че ако Бог не дойде, аз съм загубен, няма надежда, защото знам, че дори и да изплувам от тази бездна, отново ще попадна в областта на призрачния отразен живот, но не и в реалния живот.

Това е моментът, когато можем да започнем да чукаме на вратата, която все още е затворена, но зад която е надеждата - онази надежда, която Вартимей, слепецът пред портите на Иерихон, преживял от дълбочината на своето пределно отчаяние, когато оттам минавал Христос.

Знаем от Евангелието, че безнадеждно слепият Вартимей станал просяк на пътя. Той изгубил всякаква вяра и надежда за човешка помощ и бил принуден да проси за препитание, надявайки се не толкова на милостинята, означаваща милосърдна, ласкава грижа, колкото на жеста, с който хвърлят монетата, без дори да погледнат човека. И ето че веднъж, оставил всякаква надежда, напълно сляп, захвърлен в прахоляка, той чул за Човека, за новия Пророк, който творял чудеса по цялата Свещена земя. Ако би

имал зрение, Вартимей вероятно би скочил и би хукнал по цялата страна да намери този Пророк; но нямало начин да стигне този странстващ чудотворец. Затова си останал, където бил, и съзнанието, че има някой, който вероятно би могъл да го изцери, сигурно е правело отчаянието му още по-трагично. Един ден той чул тълпа, минаваща по пътя, която звучала различно от другите. Вероятно, както става със слепците, слухът и възприятията му се били развили по-добре от нашите, защото той попитал: „Кой е този, който минава?"; отговорили му: „Иисус от Назарет." В този момент Вартимей бил обхванат едновременно от пределно отчаяние и от безмерна надежда. Безмерна надежда, защото Христос щял да мине близо до него, и надигащо се отдолу отчаяние, защото след няколко крачки Той ще се изравни с Вартимей, а след още няколко - ще подмине и вероятно втори такъв случай няма да има. И от тази отчаяна надежда Вартимей започнал да призовава и да вика: „Иисусе, Сине Давидов! Помилвай ме!" Това бил вик на съвършено изповядване на вярата. В онзи миг, именно защото отчаянието му било толкова дълбоко, в него се родила тази дръзновена надежда и дошли изцелението, спасението, цялостта: Христос го чул.

С пълната, съвършената надежда винаги е свързана известна доза отчаяние. Точно това е моментът, когато, влезли навътре в себе си, ние можем да се молим. И думите „Господи, помилуй!" са напълно достатъчни. Тогава не са необходими изтънчени и сложни слова, каквито често срещаме в молитвениците; достатъчно е просто да извикаме от отчаяние: „Помогни!" - и ще бъдем чути.

Много често, молейки се, ние не намираме в себе си достатъчно напрежение, достатъчно убеденост, достатъчно вяра, защото и

отчаянието ни не е достатъчно дълбоко. Искаме да получим Бога, присъствието Му, като добавка към многото други неща, които имаме; искаме Неговата помощ, а едновременно с това се стараем да получим помощ откъдето и да било; запазваме си Бога като резервен вариант, когато ножът опре до кокала. Обръщаме се към силните на деня и към синовете човешки и казваме: „Боже, дай им сила да направят това за мен!“, но много рядко се отвръщаме от тях, казвайки: „Никого няма да моля за помощ, по-добре Ти Сам ми помогни!“ Ако нашето отчаяние извира от достатъчна дълбочина, ако това, за което молим, за което викаме, е толкова съществено, че изразява всички нужди на живота ни, тогава ще намерим думи за молитвата и ще съумеем да достигнем нейната същина - срещата с Бога.

А сега още няколко думи за пречките, чиято връзка можем да намерим в същия разказ за Вартимей. Той викал, но какво казва Евангелието за хората наоколо? Те се опитвали да го накарат да млъкне. Лесно можем да си представим онези благочестиви люде - зрящи, здрави и прави - обкръжили Христа, беседващи на сложни теми за идещото Царство Божие и за тайните на Свещеното Писание; хора, които се обръщали към Вартимей и казвали: „Няма ли да млъкнеш най-сетне? Какво струват очите ти, когато тук става дума за Бога?“. Вартимей изглеждал някак си неуместно на фона на събитието, искайки от Бога нещо, което му било отчайващо необходимо; тук се извършвала някаква церемония, а той нарушавал стройната и хармония. Трябвало веднага да бъде прогонен! Трябвало да бъде накаран да млъкне! Но Евангелието също така разказва, че въпреки тези хора, които съскали срещу него, заставяйки го да престане, той продължавал да вика за своето, за онова, което му било толкова нужно; колкото повече го карали да мълчи, толкова по-силно викал той. Ето какво се опитвам да ви обясня. Има един гръцки светец,

Максим, който като юноша дошъл веднъж в храма и чул думите на апостолското послание: Непрестанно се молете... Тези думи толкова го поразили, че той си помислил, че нищо друго не е нужно, освен да се изпълни тази заповед. Той излязъл от храма, отишъл в близките планини и започнал да се моли непрестанно. Като гръцки селянин от IV век, той знаел наизуст „Отче наш“ и няколко други молитви. И така, разказва ни той, четял молитвите една след друга, повтаряйки ги непрестанно, отново и отново. Почувствал се много добре. Молел се, бил с Бога, окрилен от въодушевление и всичко му се струвало съвършено - с изключение на това, че слънцето клоняло към закат и ставало все по-студено и по-тъмно. И с мръкването започнали да се чуват всякакви тревожни звуци: пращане на клонки под лапите на диви зверове, писъци на дребни животни, разкъсвани от хищниците, святкането на очите им и т. н. Максим почувствал, че е съвсем сам - малка беззащитна твар в свят на опасности, смърт и убийства и че няма помощ за него, ако Бог не му помогне. Той вече не четял Господнята молитва и Символа на вярата; постъпил точно като Вартимей - започнал да вика: „Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме!“ И така викал цялата нощ, защото зверовете и светещите им очи не му давали да заспи. После дошло утрото и той си помислил: „Сега зверовете са заспали, мога да се моля“, но почувствал, че огладнял. Решил да си набере горски плодове и тръгнал към храсталаците, но се сетил, че всичките онези святкащи очи и лапи с остри нокти сигурно се крият някъде из тия храсталаци. Тогава започнал да си проправя път много внимателно и на всяка крачка повтарял: „Господи, Иисусе Христе, спаси ме, помогни ми, спаси! Боже, помогни, защити ме!“ - и на всеки откъснат плод се падали по няколко молитви.

Минало време и след много години Максим срещнал един много стар и опитен подвижник, който го запитал как се е научил на непрестанна молитва. Максим казал: „Мисля, че дяволът ме научи да се моля непрестанно." Неговият събеседник отговорил: „Струва ми се, че разбирам какво имаш предвид, но бих искал да се уверя, че правилно те разбирам." Тогава Максим му разказал как постепенно свикнал с това шумолене и денонощната опасност; тогава го нападнали изкушенията на плътта, изкушенията на ума, на чувствата, а по-късно - и още по-яръсти нападения на врага. И оттогава нямало миг ни денем, ни нощем, когато той да не се обръщал към Бога с вик: „Помилуй, помилуй, помогни! Помощ, помощ!" Един ден, след четиринадесет такива години, Господ му се явил; и покой, мир, тишина, безмълвие слезли върху него. Не останал никакъв страх - нито от тъмнината, нито от хрусталаците, нито от бесовете - Господ надделял над всичко. „По онова време - казва Максим, - аз бях научил, че ако Сам Господ не дойде, аз съм абсолютно и безнадеждно безпомощен; тъй че дори в състоянието на безмълвие, мир и радост аз продължавах да се моля: „Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй ме!", знаейки, че само Божието милосърдие може да даде сърдечен мир, мир на ума, телесен покой и права воля."

Така Максим се научил да се моли - не независимо от тревогата, а благодарение на нея, защото тревогата му била реална, зад нея се криела реална опасност. Ако ние осъзнавахме, че се намираме в далеч по-голяма опасност, че дяволът се навърта наоколо, стараяйки се да ни улови и погуби; че всяка човешка среща е съд, криза, ситуация, в която всички ние сме призвани да приемем Христа в човека насреща или да бъдем сами за него Христов вестител; ако разбирахме, че всичко в живота ни е наситено с такова значение - тогава бихме съумели да викаме и се молим

непрестанно; и тревогата, смутът биха били не пречка, а именно онова обстоятелство, което ни учи да се молим, когато все още сме прекалено неопитни, за да се молим от дълбочина, без подтик и без стимул за молитвата.

Как да се научим на молитва в условията на живота, който живеем, ако не знаем нищо за молитвата, никога през живота си не сме се молили или пък сме се молили малко? Опитвал съм това в различни ситуации: в годините, когато се занимавах с медицинска практика, пет години във военни условия, след това като свещеник и т. н. - и се получава! Получава се, ако си достатъчно непретенциозен, за да постъпваш по следния начин.

Като се събудиш сутрин, първо благодари за това на Бога, даже ако денят, който ти предстои, не те радва особено: Тоя ден е Господ сътворил: да се зарадваме и развеселим в него! (Пс. 117:24). Когато това е направено, дай си време да осъзнаеш истинността на произнесеното и да я приемеш за себе си; може би с дълбоко убеждение, ако не с нещо, което бихме нарекли ликуване. След това стани, измий се, приведи се в ред, свърши онова, което обикновено правиш, и тогава се върни при Бога. Ела при Него убеден в две неща: първо, че ти принадлежиш на Бога; и второ, че този ден също принадлежи на Бога, че е свършено нов и абсолютно непокътнат. Никога преди не го е имало. Той се простира пред теб като снежна равнина. По-нататък? Молиш Бог да благослови този ден. Той Сам да благослови и нареди всичко в него. И след това се отнеси към казаното сериозно, защото много често казваме: „Господи, благослови!“ - и, получили благословение, постъпваме като блудния син: събираме имането си и се отправяме надалеч за да го разпилеем.

И така, върху този ден е Божието благословение, той принадлежи на Бога; а сега нека навлезем в него. Влизаш в започващия ден като личен Божий посланик; когото и да срещнеш - срещаш го така, както би го посрещнал Бог. Ти си поставен в този ден, за да бъдеш присъствието на Господа Бога, присъствието на Христа, присъствието на Светия Дух, присъствието на Евангелието - ето това е твоята задача в този ден. Бог никога не е казвал, че когато се озовеш в някаква ситуация в Негово име, ще разпъват отново Него, а ти ще възкръснеш. Трябва да си готов да преодолееш всевъзможни препятствия в името на Бога и да вървиш, както вървя Синът Божий: в унижение и смирение, в истина и готовност, да понесеш гонения и т. н.

Изпълнявайки Божиите заповеди, обикновено очакваме, че тутакси ще видим удивителни резултати - за такива случаи понякога четем в житията на светиите. Например: някой ти е ударил плесница по бузата, ти подлагаш и другата, но изобщо не очакваш нов удар, а по-скоро другият да възкликне: „О, какво смирение!“, за да получиш своята награда, а другият да придобие спасение за душата си. Но не става така. Трябва да платиш цената и много често получаваш жесток удар. Важно е да бъдеш готов за това. Що се отнася до деня: ако си осъзнал и приел, че Господ е благословил този ден, че го е осенил с ръката Си, тогава всеки човек, когото ще срещнеш, за тебе е дар от Бога; всяко обстоятелство, което изниква, е дар от Бога за теб, независимо дали е горчиво или сладко, дали ти харесва или не. Това е собствен Божий дар за тебе, горчив или сладък, и ако ти го приемаш именно така, ще можеш да посрещнеш всяка ситуация. Но тогава трябва да приемаш с готовност, че може да се случи всичко - приятно или неприятно. Ако в Божието име преминеш

целия ден, който си приел чист и нов от Неговите ръце, благословен за теб от Бога да го изживееш, то така наистина може да превърнеш молитвата и живота си в две страни на един медал. Тогава действаш и се молиш едновременно, защото всички обстоятелства, следващи едно подир друго, изискват Божието благословение.

Преди няколко години говорих на тази тема на едно младежко събрание в Тезе и оттогава поддържам кореспонденция с около тридесетина младежи и девойки оттам. Една от девойките веднъж ми писа: „Опитах да се възползвам от съвета Ви; пробвах с цялата си енергия; нямаше минута, в която да не се моля и да не действам едновременно, молах се и действах; а сега не мога дори да понасям самата дума „Бог“, не мога да издържа на такава молитва.“ А аз ѝ отговорих: „Имаш проблеми с храносмилането, прекалила си с храната. В молитвата трябва да се придържаме към здравия смисъл, така както и в живота се ръководим от трезвия разум. Ако никога преди не си се молила, не е възможно веднага да почнеш с осемнадесет часа непрекъснатата молитва и диалог с Бога, едновременно изпълнявайки задълженията си. Но можеш да отделиш един или два момента и да вложиш в тях цялата си енергия. Просто обърни взора си към Бога, усмихни се и започвай. В други моменти можеш да кажеш на Бога: имам нужда да си почина, нямам сили да бъда с Теб през цялото време. Кое е самата истина! Ти все още не можеш да понесеш непрекъснатото пребиваване с Бога; така и Му кажи. Бог прекрасно знае това, независимо как би постъпила ти. Отдръпни се за малко, кажи: сега ще си почина; за известно време съм съгласна да не бъда такава светица.

Така можем просто да си отпочинем и да погледаме неща, които също са Божии - дърветата, къщите - и след известно време отново да се върнем при Бога. Ако се опитаме да се молим без да спираме, много скоро ще претърпим поражение, но ако подберем подходящите моменти разумно, ще успеем.

Ако направим това, ще бъдем в състояние да се молим. Може и да експериментираме, но не трябва да забравяме да бъдем трезви, защото има грях, който светите отци наричат „духовна алчност“, който се състои в това да искаме все повече и повече от Бога, докато в момента имаме нужда от известна „диета“ - получил си малко, но е достатъчно за теб.

Глава четвърта

Как да се справим с времето

В нашия напрегнат век проблемът как да се справяме с времето е много важен. Не смятам да ви убеждавам, че имате достатъчно време и можете да се молите, стига да поискате; искам да поговоря за това как да управляваме времето си, справяйки се с натиска и напрежението на живота. Няма да ви давам рецепти как да подреждате времето си; само казвам, че, ако се постарая да го пилеем по-малко, то ще стане повече. Ако съберем заедно парченцата разпиляно време и оформим от тях моменти на съзерцание и молитва, ще забележим, че времето за това е предостатъчно. Ако си припомним количеството празни минути в продължение на един ден, когато правим нещо, само защото се страхуваме от празнотата и се боим да останем „на четири очи“ със себе си, ще забележим, че има множество кратки периоди, които биха могли да принадлежат на нас и на Бога. Искам да кажа и друго нещо, което ми се струва още по-важно, а именно - как можем да държим под контрол времето и да го спираме. Можем да се молим на Бога, само ако сме в състояние на устойчивост и вътрешен мир, вътрешна примиреност пред Божието лице; това ни освобождава от чувството за време - не обективното време, което следим, а от субективното усещане, че времето лети, че не ни остава време.

Преди всичко бих искал да насоча вашето внимание към нещо, което всички знаем и обсъждаме постоянно: няма никаква нужда да тичаме след времето, за да го настигнем. То не бяга от нас, то тече към нас! Дали с нетърпение очакваш следващата минута или изобщо не си даваш сметка за нея - тя ще дойде. Каквото и да

правим, бъдещето ще стане настояще, затова не е необходимо да се опитваме да скочим от настоящето в бъдещето. Можем просто да чакаме то да настъпи. В този смисъл, можем да бъдем в пълен покой и все пак да се движим във времето, защото времето е, което се движи. Това прилича на положението, при което седим във влак или автомобил: ако не си зад волана, се отпускат спокойно и гледаш през прозореца; можеш да си четеш нещо, да мислиш, можеш просто да си почиваш; а влакът се движи и в някакъв момент онова, което е било бъдеще - следващата спирка или твоята крайна спирка - ще стане настояще. Мисля, че е много важно да разберем това. Грешката, която често допускаме в нашия вътрешен живот, е следната: въобразяваме си, че, ако бързаме, по-бързо ще попаднем в бъдещето - горе-долу като човек, който тича от последния към първия вагон, надявайки се така да съкрати разстоянието от Лондон до Единбург. От примера се вижда колко е абсурдно това, но когато непрекъснато се стремим да живеем „с една идея“ напред, не забелязваме този абсурд. А в същото време, именно този факт не ни позволява да бъдем напълно в настоящия миг, където единствено можем да се намираме, защото дори да си въобразяваме, че изпреварваме времето или самите себе си, това не е така. Единственото, което се получава, е, че бързаме, но от това не се движим по-бързо. Сигурно сте виждали неведнъж как човек с два тежки куфара гони автобус - той бърза с всички сили, тича толкова бързо, колкото му позволяват куфарите, и с цялото си същество се стреми да бъде там, където не е.

Но също така знаете какво става, когато се разхождаме в почивните дни. Вървиш с бърза крачка, весело и бодро; ако годините и здравето позволяват, може дори да потичаш малко - но няма бързане, защото е важно просто да тичаш, а не да дотичаш. По отношение на молитвата трябва да се учим на

същото нещо - да се задържим в настоящия миг. Обикновено си мислим или се държим така, сякаш настоящето е въображаема, неуловима граница между миналото и бъдещето и ние се „търкаляме“ от миналото в бъдещето, пресичайки постоянно тази граница, подобно на яйце по кърпа. По този начин настоящето е в непрестанно движение, то се търкаля непрекъснато, в никой момент не се намира някъде, дори няма настояще, защото то през цялото време е в бъдещето.

Не всеки е ощастливен с възможност да преживее критична ситуация, от която да се поучи, затова бих искал с няколко думи да разкажа за едно свое преживяване, което ми беше много полезно.

По време на немската окупация във Франция участвах в Съпротивителното движение и веднъж, когато слизах към метрото, ме хвана полиция. Това е едно от най-интересните ми преживявания. Оставяйки настрана романтичните подробности за това какво и как се случи, ще облека този опит в по-философски категории, свързани с времето. Случи се следното: до онзи момент аз имах минало, имах бъдеще и се движех от едното към другото, стъпвайки бодро по стълбите към метрото. Из-веднъж някой сложи ръка на рамото ми и каза: „Стой! Документите, моля.“ В този момент се случиха няколко неща. Първо, аз започнах да мисля много бързо, да усещам всичко много интензивно и да осъзнавам цялата ситуация с релефност и яркост, каквито никога не бях изпитвал на последните стъпала на метростанция Етуал. Второ, изведнъж осъзнах, че нямам минало: реалното ми минало беше такова, че заради него биха ме разстреляли; така че то повече не съществуваше. Лъжливото минало, което бих почнал да разказвам, също никога не беше

съществувало; така че бях като гущер, хванат за опашката, който успява да се измъкне, изоставяйки нея - гущерът свършва там, където доскоро е започвала опашката му. След това (макар че в онзи миг не осмислях всичко това от гледна точка на някаква философия на времето) внезапно усетих и постепенно схванах още нещо интересно: бъдещето съществува дотолкова, доколкото може да се предвиди какво ще последва една минута преди то да се случи, или миг преди да го достигнеш. Иначе казано, когато нямаш представа какво може да се случи и приличаш на човек, който стои на тъмно в непозната стая, нищо не следва. Стоиш, а наоколо има само тъмнина, която притиска очите ти. Може би пред теб няма нищо, а може би е безграничност - все едно. Ти свършваш точно там, където започва тъмнината. Така осъзнах, че нямам и бъдеще. Именно тогава ми стана ясно, че да живея от една страна в миналото, а от друга - в бъдещето, е просто невъзможно. Гущерът остана без опашка, пред лицето ми падна мрак. Разбрах, че съм изтласкан в настоящия момент и всичко онова, което би могло да бъде, е съсредоточено в настоящия миг с необикновено наситена интензивност и жизнерадостна яркост, което в крайна сметка ми позволи да остана на свобода!

Що се отнася до времето, без да изпадам в подробности, ще кажа: има минути в живота, когато усещаш, че настоящето е тук, миналото е отминало безвъзвратно и има значение само дотолкова, доколкото се е вляло в настоящето, а бъдещето няма отношение към всичко това, защото може да настъпи, а може и да не настъпи. Така става например, ако ви се случи прекеждие или сте в беда, които налагат да действате незабавно - тук няма време да се „претърколите“ плавно от миналото в бъдещето. Тогава от вас се иска да бъдете изцяло в настоящето, цялата ви енергия, цялото ви същество да е събрано в думичката сега. Много интересно е да забележиш, че ти целият си в това сега. Чували сте

за изключително тънка плоскост, която според геометрията няма дебелина; такава абсолютно плоска геометрична равнина без никаква дебелина, която е „настоящото“, се движи по линията на времето, или по-точно - времето тече под нея и ви донася „сега“ всичко, което ще ви потрябва в бъдеще. С това положение на нещата трябва да свикнем и да го усвоим по по-непринуден начин. Мисля, че трябва да се упражняваме да спираме времето, да стоим в настоящето, в онова „сега“, което е моето настояще и едновременно с това е пресечната точка на вечността с времето.

Какво бихме могли да направим? Първото упражнение е следното. Можете да го правите, когато нямате абсолютно никаква работа, когато нищо не ви тегли назад или подтиква напред и когато можете да използвате пет минути, три минути, или половин час за почивка, без да правите нищо. Сядате и си казвате: „Седя, нищо не правя, няма да правя нищо през следващите пет минути“ - след това се отпуснете и през цялото това време (като начало ще издържите не повече от две-три минути) непрестанно дръжте в съзнанието си следното: „Аз съм тук, в Божието присъствие, в своето собствено присъствие, в присъствието на обкръжаващите ме мебели, тихо и безмълвно, наникъде не се движа.“ Още нещо: трябва да приемете, че през тези две или пет минути, които сте определили, за да научите, че настоящето съществува, няма да ви откъсне нито телефонен звън, нито чукане на вратата, нито внезапен порив веднага да направите нещото, което сте отлагали „за после“ вече десет години. Сядате и казвате: „Ето ме, тук съм“ - и сте тук. Ако свикнете да правите това в празните минути от живота, когато се научите да не „подскачате“ вътрешно, да бъдете съвършено спокоен и безгрижен, устойчив и безметежен, удължете тези няколко минути с още малко време, после с още малко. Разбира се, ще дойде миг, когато ще ви потрябва защитно средство,

защото можем да седим спокойно две минути, когато звъни телефонът или някой чука на вратата, но 15 минути могат да бъдат прекалено дълги и за телефона, и за човека зад вратата. Тогава си кажете, че, ако не си бяхте вкъщи, нямаше да отворите вратата и нямаше да вдигнете телефона; или ако притежавате повече решителност и сте убеден в това, което правите, можете да постъпите като моя баща. Той слагаше на вратата малка бележка, на която пишеше: „ Не си правете труда да чукате. Аз съм вкъщи, но няма да отворя." Това е доста по-ефикасно, защото хората ще го разберат веднага; а ако кажете: „Моля Ви да изчакате пет минути", тяхното търпение се изчерпва обикновено след около две минути.

След като сте се научили на такава устойчивост и безметежност, трябва да се научите да спирате времето не само когато то се точи или така или иначе стои, но и в моментите, когато се носи стремително и предявява пред вас изискванията си. Това се прави по следния начин. Заети сте с нещо полезно; чувствате, че ако не го направите, светът ще спре да се върти. Ако в някой такъв миг си кажете: „Аз спирам", ще откриете много неща. Първо, ще стане ясно, че целият Божий свят - представете си само! - не е дерайлирал и може да изчака пет минути, докато не сте зает с него. Това е важно, защото се лъжем, казвайки: „Не, трябва да го направя; това е добро дело, това е задължение, не мога да го оставя несвършено." Можете, защото в моменти на чист мързел ще оставите това нещо несвършено доста по-дълго от петте минути, които сега сте си определили. И така, първо си кажете: „Каквото и да става, аз спирам тук." Най-лесно е да го правите с будилник. Навивате го и си казвате: „Сега ще работя без да гледам часовника, докато той не звъне." Това е много важно; едно от нещата, от които трябва да се отучим, е да гледаме часовника. Ако отивате някъде и чувствате, че закъснявате,

обикновено поглеждате часовника. Но докато сверявате времето, не можете да вървите толкова бързо, колкото ако гледате напред. И ако знаете, че закъснявате със седем минути, или с пет, или с три - все едно закъснявате. Така че най-добре излизайте от къщи достатъчно рано и ще стигнете навреме. А ако вече закъснявате, вървете толкова бързо и бодро, колкото можете; стигайки до вратата, погледнете часовника си, за да знаете каква степен на разкаяние трябва да бъде изписана на лицето ви, когато ви отворят вратата!... Когато звънне будилникът, вие няма да помръднете от мястото си, защото през следващите пет минути светът не съществува. Това е собствено Божие време и вие се настанявате в Неговото време спокойно, безмълвно и тихо. Ще видите колко е трудно отначало; ще ви се струва, че например трябва непременно да допишете писмото или да дочетете абзаца в книгата. В действителност много скоро ще забележите, че това чудесно може да бъде отложено за три, пет и даже десет минути, и че нищо няма да се случи. А ако нещото, което вършите, изисква специално внимание, ще се убедите колко по-добре и по-бързо може да се свърши то после, след тези три, пет или десет минути.

Ще ви дам още един пример. Когато бях начинаещ лекар, струваше ми се много несправедливо спрямо онези, които чакат в приемната, да се занимавам прекалено дълго с човека в кабинета ми. Затова в първия си приемен ден се стремях възможно по-бързо да преглеждам пациентите си. И след края на часовете за консултация забелязах, че нямам абсолютно никакъв спомен за хората, които съм приемал, защото през цялото време, докато при мен имаше пациент, аз с блуждаещ поглед гледах през него в приемната и броях главите на онези, които не бяха при мен. В резултат на това ми се налагаше да питам по два пъти едно и също и да повтарям всички прегледи, дори да ги потретвам, а

когато свършвах, не можех да си спомня какво бях направил и какво не. Разбира се, не всички са като мен; може би вие сте способни да запомните по-добре от мен, но това е само пример какво може да се случи и на някой от вас.

Тогава почувствах, че това не е честно и реших да се държа така, сякаш човекът, който е с мен, е единственият на света. В мига, в който изникваше чувството „трябва да побързам“, аз се облягах назад и се впусках в празни приказки за няколко минути, именно за да не си позволя да бързам. След два дни забелязах, че вече не е необходимо да правя подобно нещо. Може просто да си напълно ангажиран с човека или работата, която е пред теб; когато я свършиш, се оказва, че си изгубил двойно по-малко време, отколкото ти е трябвало по-рано и при все това си чул и забелязал всичко.

Оттогава много пъти съм давал този съвет на хора с най-различни професии и знам, че помага. Така че, ако се упражнявате отначало да спирате времето, което не се движи, а след това и времето, което лети стремглаво, ако се спирате и му казвате „не“, ще забележите, че в момента, в който вече сте преодолели вътрешното напрежение, вътрешната „суетня“, безпокойство и тревожност, времето ще потече съвсем плавно. Можете ли да си представите, че в рамките на една минута минава само една минута? А това е точно така. Странно е, но е така, въпреки че, съдейки по нашето поведение, би могло да се помисли, че пет минути могат да прелетят за тридесет секунди. Не - всяка минута е със същата продължителност, както и предходната, и следващата; всеки час е равен на следващия. Нищо катастрофално не се случва. Може да попитате: „А ще успее ли, ще ми стигне ли времето за всичко?“ и аз ще ви отговоря съвсем

по-руски: „Ако не умреш преди това, времето ще ти стигне; а ако умреш преди да е свършено, няма да има нужда да правиш каквото и да било." Има още една поговорка в този дух, която може би е добре да запомните за в бъдеще: „Не се безпокой за смъртта. Когато тя е дошла, теб вече те няма, а докато си тук - смъртта я няма."* Принципът е един и същ. Защо да се тревожиш за нещо, което ще се реши от само себе си?

След като се научите да не се суетите и безпокоите, може да правите каквото поискате с каквото искате темпо, с избрана от вас степен на внимание и скорост и при това да не чувствате, че времето ви бяга или че ви гони по петите. Това е усещането, за което споменах по-рано - когато си на почивка и цялата отпуската е пред теб. Може да бързаш или да си бавен, без всякакво усещане за време, защото правиш само онова, което правиш и няма определена цел за достигане. Тогава ще видите, че можете да се молите във всякаква обстановка, че няма такива обстоятелства, които могат да ви попречат. Пречка за молитвата може да се появи, ако разрешите на вихъра да ви завладее, ако допуснете бурята вътре в себе си, вместо да я оставите да вилнее около вас.

Спомнете си Евангелския разказ за бурята в Галилейското езеро. Христос спи в лодката, а наоколо бушува буря. Отначало апостолите, без да губят надежда, се борят напрегнато да оцелеят. Но в някакъв момент падат духом и бурята, която е отвън, ги връхлита и вътре в тях и започва да бушува ураган. Тревогата и смъртта не просто кръжат около тях, те проникват и в душите им. Тогава апостолите се обръщат към Христа и постъпват точно така, както ние често постъпваме спрямо Бога: обръщаме взор към Него в момент на напрежение и трагедия и негодуваме, че Той е толкова спокоен. Евангелският разказ подчертава това,

казвайки, че Христос „беше заспал на възглавница" (Марк. 4:38) - пределно оскърбление! Те загиват, а на Него Му е удобно... Точно същото нещо изпитваме често към Бога и ние. Как смее Той да пребивава в Своето блаженство, как смее да бъде толкова спокоен, когато аз съм в беда? И учениците постъпват така, както често правим ние. Вместо да се обърнат към Бога и да кажат: „Ти си истинският покой, Ти си Господ; кажи дума и слугата ми ще бъде изцерен; кажи една дума и всичко ще си дойде на мястото", те безцеремонно Го събуждат и казват: „Нима Ти е все едно, че загиваме?" С други думи: „Ако не можеш да направиш нещо, поне недей да спиш! Ако си неспособен на нещо по-добро, поне загини в тревога заедно с нас!" Христос откликва на това. Той става и казва: „О, маловерци!" После, отстранявайки ги, се обръща към бурята и, сякаш изливайки в нея Своя вътрешен покой, Своята хармония и мир, ѝ казва: „Укроти се, замлъкни!" - и всичко утихва.

Ние можем да направим това и трябва да сме способни да го правим. Но то изисква системна умна тренировка, също както тренираме, за да се научим да вършим други неща. Научи се да владееш времето и каквото и да правиш, каквото и да бъде напрежението, сред буря и трагедия, или просто в онази суета, в която живеем постоянно, ще съумееш да запазиш спокойствие, да стоиш неподвижно в сегашната минута лице в лице с Господа, в мълчание или с думи. Ако използваш думи, можеш да принесеш на Бога всичко наоколо, цялата обкръжаваща те буря. Ако мълчиш - можеш да стоиш в „окото" на циклона, където цари покой, предоставяйки на бурята възможността да буйства около теб, докато ти си там, където е Бог, в единствената точка на абсолютната стабилност. Но тази точка на абсолютна стабилност не е точка, в която нищо не се случва. Това е точката, в която

всички противодействащи си напрежения се събират и уравновесяват помежду си, хванати от мощната Божия десница.

Истинското безмълвие е нещо изключително интензивно, то е пределно наситено и действително живо. Спомням си епизод от живота на подвижниците в пустинята. Един от братята бил помолен да каже някакво духовно назидание заради епископа, който трябвало да ги посети. И старецът отговорил: „Не, нищо няма да кажа; ако моето мълчание нищо не му говори, то и думите ми нищо няма да му кажат.“ Трябва да научим повече за този вид мълчание и да се постареем да го придобием. Как се прави това ли? Ще се опитам да ви го опиша иносказателно, или образно като се позова на метода „наблюдение на птиците в естествена среда“.

Ако искаме да наблюдаваме какво правят птиците в гората или в полето, първо трябва да събудим преди тях; трябва да бъдем в състояние на изострено живо внимание, напълно будни, преди да се събуди първата птица и дори преди птиците да знаят, че е настъпило утрото. След това трябва да отидем в полето или в гората и да се настаним там съвсем неподвижно, съвсем тихо и в същото време без напрежение, тъй че с никакво шумолене да не изплашим леко спящите създания наоколо, иначе те ще избягат или отлетят на място, където не ще можем нито да ги чуем, нито да ги видим. Наблюдението на птиците предполага, от една страна, неподвижност, тишина и покой, и заедно с това - пределна острота на вниманието, защото ако седиш в полето, доспивайки сънищата на кратката си нощ, всички птици ще се разлетят преди да усетиш, че слънцето грее в гърба ти. Абсолютно необходимо е да се съчетаят тази бдителност и бодрост с неподвижността и отпускането; това е съзерцателната

подготовка за съзерцателното безмълвие. Това е много трудно осъществимо равновесие между бдителността, която ни позволява да откликнем на всичко, което срещнем, с абсолютно отворен разум, свободен от всякакви предразсъдъци и очаквания, от една страна, и от друга - с неподвижния покой, който би позволил да отговорим на това, което сме срещнали, без да проектираме върху него отражението на нашето собствено присъствие, което би било разрушително.

Преди около 20 години, скоро след като бях станал свещеник, бях изпратен да служа преди Коледа в старчески дом. Там имаше една възрастна жена, която по-късно почина на сто и две годишна възраст. Тя дойде при мен след първата служба и каза: „Отец Антоний, бих искала да получа съвет за молитвата.“ Аз и предложих: „Тогава се обърнете към отец еди-кой-си!“ Тя отвърна: „През всичките тези години се обръщах към хора, за които се смята, че познават молитвата, и никога не получих от тях полезен съвет. Затова си помислих, че Вие, който вероятно още нищо не знаете, може би ще налучкате верния отговор.“ Това беше много обнадеждаващо начало! Аз я попитах: „А какъв е Вашият проблем?“ И възрастната жена отговори: „Вече четиринадесет години почти непрестанно си повтарям Иисусовата молитва, но никога не съм усетила Божието присъствие.“ И тогава действително съвсем спонтанно и казах онова, което мислех: „Ако през цялото време говорите Вие, то кога Бог ще може да вмъкне и някоя Своя дума?!“ Тя попита: „А какво да правя?“ „След закуска сутрин идете в стаята си, оправете я, сложете креслото по-удобно, така че зад гърба му да останат всички тъмни ъгли, каквито винаги има в стаята на една възрастна жена и където се крият разни неща от чуждите очи. Запалете кандилото пред иконата и след това хвърлете поглед на стаята. Просто седнете, гледайте наоколо и се постарайте да

видите къде живеете, защото съм убеден, че ако сте се молили всичките тези четиринадесет години, то много от отдавна не сте обръщали внимание на стаята си. След това вземете плетката си и в продължение на петнадесет минути плетете пред лицето на Бога, но Ви забранявам да произнасяте макар и една дума от молитва. Просто плетете и се опитайте да се порадвате на тишината на своята стая."

Тя помисли, че това не е особено благочестив съвет, но реши да опита. След известно време дойде при мен и каза: „Знаете ли - получава се!" Аз попитах: „Кое? Какво стана?" - защото ми беше любопитно да разбера как е подействал моят съвет. И тя разказа: „Направих, както ми казахте: станах, измих се, оправих стаята, закусих, върнах се, уверих се, че наоколо няма нищо такова, което ще ме подразни, а след това се настаних в креслото и си помислих: „Чудесно! Пред мен са петнадесет минути, през които мога да не правя нищо - и да не се чувствам виновна за това!... После се огледах наоколо и за първи път от толкова много години си помислих: колко уютна стая имам! Прозорец към градината, стаята е удобна, достатъчно просторна и за мен, и за вещите, натрупани през годините... И - добави тя - се чувствах толкова спокойна, защото в стаята цареше удивителен покой. Тиктакаше часовникът, но това не нарушаваше тишината, неговото тиктакане само подчертаваше покоя наоколо. След малко си спомних, че трябва да плета пред лицето на Бога и взех плетката. И все по-силно чувствах тишината. Иглите почукваха по облегалките на креслото, часовникът мирно тиктакаше, нямаше за какво да се безпокоя. Постепенно започнах да забелязвам, че тази тишина не е просто отсъствие на шум, а има съдържание. Тя не беше отсъствие на нещо, а по-скоро присъствие. Тишината имаше плътност и започна да прониква в мен. Околната тишина започна да ме изпълва и да се слива с тишината вътре в мен." И

най-накрая тя каза нещо много красиво, което по-късно срещнах у френския писател Жорж Бернанос - тя каза: „Изведнъж осъзнах, че тази тишина е присъствие; и в сърцевината на тази тишина беше Този, Който е самата Тишина, самият Мир, самата Хармония.“

След това тя живя още десетина години и казваше, че винаги може да намери тишината, когато самата тя е спокойна и тиха. Това не означава, че тя престана да се моли, а просто, че можеше да поддържа съзерцателното безмълвие за известно време; след това умът и започваше да се разсейва и тогава тя се обръщаше към словесната молитва, докато умът и отново не се успокои и не утихне. Тогава от думите тя отново се връщаше към предишното безмълвие. Много често това би могло да става и с нас, ако вместо настървено да „правим“ нещо, просто си кажем: „Аз съм в Божието присъствие. Каква радост! Я да помълча...“

В живота на френския католически свещеник, „Арския кюре“ Жан-Мари Виане, има разказ за един стар селянин, който с часове неподвижно седял в църквата, без да прави нищо. Свещеникът го попитал: „Какво правиш тук през цялото това време?“ И старият селянин отговорил: „Аз гледам Него, Той гледа мен, и ни е толкова хубаво заедно!“

Това може да се постигне, само ако се научим в някаква степен да мълчим. Започваме от словесното мълчание, от тишината на чувствата, от безмълвието на мисълта и покоя на тялото. Но би било погрешно да си въобразим, че можем да започнем от най-високата точка - от безмълвието на сърцето и ума. Тръгва се от мълчанието на езика, от безмълвието на тялото - т. е. да се учим

да бъдем неподвижни, да изключим напрежението, без да изпадаме в мечтателност, но по думите на един руски светец, да наподобяваме струна на цигулка, настроена така, че да издава верен звук: не пренатегната до степен, в която всеки момент може да се скъса, но не и прекалено отпусната, така че само да „бръмчи“.

Започвайки с това, трябва да се научим да се вслушваме в тишината, да пребъдваме в абсолютен покой; и ще открием, че може би по-често, отколкото си мислим, словото от книга Откровение се сбъдва: „Ето, стоя пред вратата и хлопам. “

В следващата глава ще разгледаме основните условия на молитвата, а именно - как да се обръщаме към Бога по име и съответно, да можем да разговаряме с Него.

* Свободно предаване на мисъл на Епикур от „Писмо до Менойкей“ - Б. ред.

Глава пета

„Каж ми Твоео име" (Бит. 32:29)

В тази глава искам да кажа нещо за моментите, в които се оказваме разположени така, че молитвата действително става възможна и оживява. Предвид всичко, което вече казах и онова, което неизменно присъстваше като предпоставка, молитвата очевидно представлява връзка, среща, средство и път към взаимоотношения с Живия Бог. В някакъв момент тази взаимовръзка оживява. А доколкото става дума за взаимоотношения, искам да започна с нещо, което в еднаква степен засяга и молитвата, и човешките отношения.

Отношенията стават лични и живи, когато започваш да отделяш човека от тълпата. Иначе казано, когато този човек става единствен по рода си, когато престава да бъде безлична анонимна фигура. Казва се „анонимно общество", когато вместо име и фамилия, свойства и личности, ние сме определяни със събирателни термини от типа на „данъкоплатци" и др. подобни. Във взаимоотношенията между хората много често присъства елементът на анонимност - „те". Говорим в трето лице, когато чувстваме, че един човек лесно може да бъде заменен с друг, защото отношенията са построени на базата на функционален, а не на личностен принцип - дадената функция може да бъде изпълнена от някой друг; в същото време дадена личност не може да бъде заменена, от друга. При друг език, не английски, бих казал, че взаимоотношенията стават реални от момента, когато започваш да мислиш за човека в категорията „ти" вместо категорията „Вие". Това не изисква промяна в езика, това е

вътрешна промяна. Вие прекрасно знаете, убеден съм, че можете да имате с някого отношения „аз и ти" или пък „аз и то".

Молитвата оживява, когато вместо да мислиш за далечния Бог, „Той", „Всемогъщият" и т. н., започваш да Го възприемаш като „Ти", когато отношенията от трето преминават в първо и второ лице. Вземете например книга Йов, където е налице конфликт. Вземете множество други примери от Свещеното Писание и от живота, от житията на светиите и от живота на грешниците, където присъства напрежение и бурно противопоставяне; то винаги е на лична основа. Няма молитва, докато взаимоотношението е предпазливо, сдържано, хладно, докато между нас и Бога има церемониалност, докато ние не можем да говорим с Него, защото преди това трябва да изпълним дълга и сложна поредица от думи и действия. Но идва момент, когато изведнъж проникваме зад всичко това и заговаряме в първо и второ лице. Казваме „аз" и очакваме, че Бог е „Ти". Не множественото учтиво „Вие", а единственото и неповторимо „Ти".

В топлите човешки отношения има и още едно нещо - търсенето на име за човека. Нямам предвид общото прозвище, лишено от съдържание, а момента, в който започнем да проумяваме по какъв начин човекът и името са свързани. Сигурно знаете колко личен - и в положителен, и в отрицателен смисъл - може да бъде прякорът. Прякорът може да те смаже, да те изтрие от списъка на живота, да разруши всичко, съществуващо между двама души; но пак той може да бъде име, което използват само двама или съвсем тесен кръг от хора, толкова тясно и дълбоко свързани един с друг, че за тях този прякор е изпълнен със смисъл, доколкото е пределно личен. В известен смисъл, колкото е по-

абсурден един прякор, толкова е и по-личен, защото никой друг, освен теб, не би го измислил.

Съществуват също и фамилии. Фамилията често ни се струва отчуждена, някакво общо определение, от рода на „човечество“: в края на краищата толкова много хора носят една и съща фамилия. В същото време, ако се вгледаме по-внимателно във фамилията от гледна точка на човешките взаимоотношения, можем в един момент да разберем, че тя е знак за общност. От поколение на поколение назад в историята, хора от нашата кръв, чийто живот е в нашите кости, в нашата наследственост, в нашата психика, са носили същата фамилия и тя ни свързва с много предшестващи поколения, вероятно ще ни свърже и с бъдещите, а чрез разнообразните брачни и семейни връзки ще изплете широка мрежа от хора, дълбоко обвързани един с друг. Ако вместо да мислим за фамилията, помислим за наследствеността, за генеалогията - не откриваме ли същото в двете Евангелия* по отношение на Христа? Нали именно това показва Неговото родословие: връзката от поколение в поколение на конкретни, реални хора? Така че можем да се отнасяме към фамилията с огромен интерес, защото тя съдържа цялото ни минало в една дума; и ако помислим за другите хора по същия начин, то и самите фамилии могат да оживеят. За разлика от прякора, изразяващ неповторимостта на човека и неповторимостта на нашите отношения с него, фамилията - чрез този неповторим човек - изведнъж ни свързва с цял свят от хора...

Съществува и име, което ни се дава при кръщението: с това име Бог придобива човека. Нареченото при кръщението име свързва човека с Бога, защото получавайки го, човекът умира с Христа и отново възкръсва с Него. Но освен това името ни свързва с

редица хора, които са носили същото име и преди всичко - с онзи човек, който е превърнал езическото име в християнско, с първия светец, който е внесъл това име в Църквата.

Имаме си и още едно име, което не знаем. Спомнете си откъса от книга Откровение, където е казано, че в настъпващото Царство всеки ще получи бял камък и на този камък ще е написано неговото име (Откр. 2:17); това име е известно само на Бога и на онзи, който го получава. То не е прякор, фамилия, не е името, получено при кръщението - това е име или дума, свършено тъждествени с нас, име, съвпадащо с нас, то е ние самите. Почти би могло да се каже, че това е думата, която Бог е произнесъл, когато ни е призовал към битие; то - това сме ние и ние - то. Това име определя нашата абсолютна и неповторима единственост по отношение на Бога. Никой не може да го знае, точно както никой не може да познава другото, както Бог го познава; и в същото време от това име произтича всичко останало, което може да се узнае за нас.

Може би се чудите защо обръщам такова внимание на имената. Правя го, защото нашата молитва отчасти се отнася непосредствено към Бога и съставлява нашата лична връзка с Него, но другата част от молитвата ни е връзка с целия външен свят; молейки се един за друг, молейки се за целия свят, ние принасяме на Бога имена и нищо друго. Тези имена или са пълни със смисъл, или пък са без съдържание, в зависимост от обстоятелствата, от това дали можем или не да осъзнаем дълбочината на онова, което произнасяме. Ако изричаме имената на хората пред Бога, без осмисляне на даденото име, произнасяйки го като етикет, който няма дълбочина, то нашите отношения са доста повърхностни. Но ако произнасяме името с

някаква част от онова съдържание, което доста накратко се опитах да изложа тук, тогава нашата молитва не само преподнася човека като на длан, но ни свързва дълбоко с него - не със състрадание, не с любов, но с дълбоко тъждество, общност, солидарност от съвсем различно естество.

Това е вярно и в още един смисъл. Ако не можем да намерим точно име за Бога, ние нямаме свободен, реален, радостен, открит достъп до Него. Дотогава, докато ни се налага да се обръщаме към Бога с формални наименования от рода на „Всевишни“, „Господ Бог“, превръщайки обръщението в анонимен, събирателен термин, ние не можем да използваме това име като лично. Но в даден момент, у духовните писатели например, се прокрадва обръщение, притежаващо качеството на прозвище, прякор; нещо, което никой друг не би могъл да произнесе; нещо на ръба на възможното и невъзможното, което може да се произнесе, само защото съществува реално взаимоотношение. Спомнете си псалома, където след по-сдържаните форми на обръщение, Давид изведнъж възкликва: „Радост моя!“ В този миг целият псалом оживява. Казвайки: „О, Ти, Господи наш!“, „О, Вседържителю!“ и т. н., ние сякаш предлагаме на Бога факти за Него Самия; но когато се прокрадне „Радост моя!“ - това е нещо съвсем различно. Когато можеш да кажеш на Бога: „О, Радост!“ или „О, болка на моя живот,... Ти, Който си в сърцевината на моя живот като източник на болка, като проблем, като „препъни-камък“ ...“; когато можеш да се обърнеш към Него в спонтанен изблик - това значи, че са се установили взаимоотношения на молитва.

Затова е много важно да потърсим в нашия опит такива обръщения, които да са приложими към Бога. Освен това,

обръщенията могат от време на време да се сменят. В даден момент възприемаме един аспект от нашите взаимоотношения с Бога; друг път виждаме други аспекти, също както и във взаимоотношенията на човешкото приятелство или любов не избираме едно единствено обръщение - съществува разнообразие от отънъци и нюанси. Има „Вседържител“, има „Господ“, има „Творец“, има „Промислител“, има „Премъдрост“; но има и едно много простичко име Иисус, което аз бих нарекъл „християнско“ име*.

Може да ви звучи странно, че Христос има „християнско име“, но аз се надявам, че ще разберете какво имам предвид. А това ми напомня за спора на една християнка от моята енория с мъжа и, който не беше християнин. През четиридесетте години на съвместния им живот той се беше опитвал да и докаже безсмислеността на християнството и веднъж, отчаяна, тя му каза: „Как можеш да говориш така, когато Сам Бог отначало е бил иудей, а след това е станал християнин?!“ Да се казва, че Иисус е християнско име, може да ви се стори много тривиално, но в същото време това човешко име е първото християнско име в летописите на Църквата. Ако помним това, ако проумеем, каква близост установява това име между Христос и нас, тогава ще разберем защо поколения християни са се държали здраво за него. Сигурно не защото ап. Павел казва, че пред името Иисусово ще се преклони всяко коляно (вж. Фил. 2:10) - въпреки безспорността на тези думи, те не правят името топло и близко. Думите на ап. Павел биха могли да се отнасят и към такива обръщения като „Вседържител“, „Господ“, но името Иисус е живо, реално, лично име.

Вие можете да намерите множество други имена. Аз съм абсолютно уверен, че ако някой ден от вас се изтръгне: „О, Радост!" или нещо подобно, вече ще сте установили свое собствено взаимоотношение с Бога, различно от това, което споделяте с множеството други хора. Не искам да кажа, че не бива да го споделяте. Имаме думи за Бога, които са общи за всички, но има и такива, които принадлежат само на мен или само на теб, също както в човешките взаимоотношения има фамилия, има кръщелно име, има и обръщения между близки. И е добре да си имате такова обръщение, с което да можете да назовете Вседържителя Бог, в което да е вплътена цялата дълбочина на вашето сърце, цялата топлина, на която сте способни. Това означава: „В моята неповторимост ето как аз възприемам Твоята неповторимост."

Ако в процеса на търсене къде точно се намирате по отношение на Бога, доколкото сте отчуждени и отдалечени, стигнете дотам да почукате, да започнете да навлизате все по-навътре и по-навътре в себе си, насочвайки молитвата в себе си, до точката, където има врата, на която да почукате, точката, в която тя може да се отвори - ще настъпи и минутата, когато тази врата ще бъде отворена. И тогава вие трябва да имате име за Бога. Трябва да можете да кажете дума, която свидетелства, че именно вие Го търсите, а не някое взаимозаменяемо човешко същество, търсещо анонимния Бог.

В процеса на търсене ще сте преживели болка, страдание, надежда, очакване - цялата гама човешки чувства. Бог е бил желан - и Бог е бил разочарование. Той е бивал Този, за Когото копнеете - и е бил Този, Когото ненавиждате, защото ви се изплъзва; Този, Когото обичате повече от всичко на света, без

Когато не можете да живеете - и Този, на Когато не можете да простите, че не откликва; и още много други неща. В този процес постепенно ще се появяват думи, с които можете да се обръщате към Бога от вашия собствен опит в търсене на Свещения Граал, думи, принадлежащи лично на вас. Може да се случи те да съвпадат с думите, които са използвали други хора; но те ще престанат да бъдат анонимни, това ще бъдат думи, които споделяте с други хора, но които са станали за вас дълбоко лични. Не използвайте думи от общия речник, думи, които не са станали ваши собствени. Когато дочуете как прозвънва веригата на вратата, когато почувствате, че вратата се отваря, заговорете със свои собствени думи, назовете Бога с име, което Той е придобил във вашия собствен живот. В този момент вашата среща ще се осъществи. Във все по-задълбочаващите се взаимоотношения, които ще последват, ще имате много време да намерите други думи, да отхвърлите думите, които са свързани по някакъв начин с неприязън и терзание. Като мъчениците, за които се говори в книгата Откровение, ще кажете: „Праведни и истинни са Твоите пътища, Царю на светиите!" (Откр. 15:3). Тези думи ще изтрият всички горчиви слова, всички жестоки обръщения и ще останат имена, които са лични, принадлежат именно на вас, и които водят със себе си реални, истински взаимоотношения; и ще бъдат истинско средство, за да имате връзка с Живия Бог.

Всичко, което казах за това как да се учим да се молим, ми се струва достатъчно практично, така че можете да опитате. Съвсем очевидно е, че има още много да се каже по тази тема и какво да се каже за други неща. Но опитайте да следвате съветите, които ви предложих, и ще видите, че това не е празно губене на време.

Търсете име, а ако не го намирате, не се чудете, че никой не ви чува - вие не викаете...

Превод:

Олга Иванова

* По Матей и по Лука. - Б. ред.

* Има се предвид името, давано на християните при тайнството Кръщение. - Б. ред.

Старец Силуан*

През 1938 година на Света гора умрял един монах. Това бил съвсем обикновен руски селянин, отишъл на Атон на около двайсетгодишна възраст и прекарал там близо 50 години. Този съвършено прост по душа човек заминал за Света гора, след като прочел в една брошура, че Божията Майка е обещала да се застъпи и да се моли за всеки, който служи на Господа в тамошните манастири. Тогава той оставил родното си село с думите: „Щом Божията Майка е готова да се застъпи за мен, тръгвам, а нейна работа е да ме спаси.“ Този забележителен човек дълго време отговарял за работилниците на манастира. Там обикновено работели млади руски селяни, които идвали за година-две, за да припечелят някой и друг лев, прибавяйки стотинка към стотинка, така че след завръщането си в най-добрия случай да могат да се задомят, да си построят малка къща и да закупят парче земя. Един ден монасите, отговарящи за другите работилници, дошли при него и му казали: „Отче Силуане, как става така, че хората в твоите работилници работят толкова добре, без изобщо да ги надзираваш, а ние непрекъснато ги наблюдаваме и въпреки това те през цялото време се опитват да се изхитрят и да не работят?“ Отец Силуан отговорил: „Не зная, братя. Мога само да ви кажа какво правя аз. Сутрин никога не излизам без да съм се помолил за тези хора; пристигам със сърце, изпълнено със състрадание и любов към тях, а когато вляза в работилниците, душата ми се облива в сълзи от любов към тях. После им възлагам задачите за деня и докато те работят, аз не преставам да се моля за тях; прибирам се в килията си и започвам да се моля за всеки поотделно. Заставам пред Бога и казвам: „Господи, спомни Си Николай. Той е съвсем млад, само на 20

години, оставил е на село жена си, която е още по-млада от него, и първата им рожба. Представи си само в каква беднотия живеят, щом е трябвало да ги остави, защото не са могли да се изхранват с работата му у дома. Закриляй ги в негово отсъствие. Избави ги от всяко зло. Дай му смелост да устои през тази година, дай му радостно завръщане след раздялата - с достатъчно пари, но и с достатъчно смелост да се изправи пред трудностите." „В началото - продължил отец Силуан - се молах със сълзи на състрадание към Николай, към младата му жена и към малкото им дете, но постепенно започна да ме завладява усещането за божественото присъствие и от определен момент то стана толкова могъщо, че Николай, жена му, детето му, тяхното село и техните грижи се изгубиха от погледа ми и цялото ми съзнание се изпълни с Бога. Бях поведен от чувството за божественото присъствие все по-дълбоко и по-дълбоко, докато внезапно, в самото сърце на това присъствие срещнах Божията любов, обгърнала Николай, жена му и детето им; и започнах отново да се моля за тях, но вече с любовта на Бога; след това бях погълнат в бездънните дълбини на това усещане и там пак открих божествената любов. И така - казал той - аз прекарвам дните си в молитва за всеки от тях поотделно, един след друг, а когато денят свърши, се прибирам в работилницата, казвам им няколко думи, после се молим заедно и те отиват да си починат. А аз се връщам към монашеските си задължения."

Тук виждаме пример за това, че съзерцателната молитва, състраданието, действената молитва могат да бъдат усилие и борба, защото не се свеждат просто до думите: „Помени Господи, този, този и този". Това са часове наред, прекарани в молитва със състрадание и молитва с любов - сраснали в едно.

Превод:

София Ангелова

** Свети Силуан Атонски, канонизиран на 26 ноември 1987 г. (честв. 24 IX). За живота му вж. архим. Софроний (Сахаров), „Преподобный Силуан Афонский“, Минск, Лучи Софии, 2001; Archimandrite Sofrony, *The Undistorted Image*, The Faith Press, 1958. - Б. ред.*

СЪДЪРЖАНИЕ:

Предговор.....	3
Интервю на Тимоти Уилсън с архиепископ Антъни Блум (превод: София Ангелова).....	5
Митрополит Антоний Сурожки „Началото на молитвата" (превод: Олга Иванова).....	15

Глава първа - Божието отсъствие.....	16
Глава втора - Да почукаш на вратата.....	23
Глава трета - По пътя навътре.....	31
Глава четвърта - Как да се справим с времето.....	45
Глава пета - „Каж ми Твоето име" (Бит. 32:29).....	54
Старец Силуан	
(превод: София Ангелова).....	59

Издателски съвет:

проф. д-р Тотю Коев

д-р Димитър Попмаринов

Свилен Тутеков

Венета Дякова

Мила Игнатова

Илиана Александрова

Димитър Спасов

Митрополит Антоний Сурожки

Началото на молитвата

второ издание

Превод: Олга Иванова и София Ангелова

Редактор: Михаил Шиндаров

Издателска къща: ОМОФОР

София 1000, ул. Врабча 18, ет. 5

тел. (02) 987 16 55

www.omophor.com

е-поща: omophor@pokrov-foundation.org

Предпечат: ОМОФОР

Печат: Артграф

ISBN 954-9700-29-1

